

קתדרת חייקין לגאואסטורטגיה
אוניברסיטת חיפה

מדינת תל אביב איום על ישראל

מהדורה שנייה ומעודכנת

ארנון סופר
יבגניה ביסטרוב

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה
אוניברסיטת חיפה

מדינת תל אביב – איום על ישראל

מהדורה שנייה ומעודכנת

ארנון סופר
יבגניה ביסטרוב

מאי 2008

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה

הקתדרה עוסקת בנושאי הביטחון הלאומי שלהם ביטוי מרחבי, דוגמת משאבים טבעיים ותפוצתם, פריסת האוכלוסייה, התשתית הפיזית והמרכיבים הסביבתיים. הקתדרה מפרסמת ניירות עמדה, נותנת ייעוץ למקבלי החלטות בכירים, יוזמת מחקרים, ימי עיון וכנסים, מוציאה ספרים ועבודות מדעיות ומסייעת לתלמידי מחקר בתחומים הנזכרים לעיל. כמו כן עוסקת הקתדרה בהפצת הנושא בבתי הספר התיכוניים ומוסדות אקדמיה.

ראובן חייקין ז"ל (1918-2004)

ראובן חייקין נולד בתל אביב, היה שותף בכיר במשרד רואי החשבון סומך-חייקין, גילה עניין רב בגאוגרפיה ובגאופוליטיקה וסייע רבות לתחומים אלה באוניברסיטת חיפה.

יהי זכרו ברוך!

ראש הקתדרה : ארנון סופר

עריכת לשון : עפרה פרי

עריכה גרפית והבאה לדפוס : נוגה יוסלביץ

הודפס בישראל בשנת 2008

© כל הזכויות שמורות לקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטת חיפה

ISBN 965-7437-05-6

הדפסה : דפוס גסטליט בע"מ

[/http://web.hevra.haifa.ac.il/~ch-strategy](http://web.hevra.haifa.ac.il/~ch-strategy)

תוכן עניינים

6	תקציר מנהלים, התכנסות היהודים לתל אביב רבתי – איום קיומי על ישראל
10	חלק ראשון: יחסי מרכז-שוליים בעולם
10	המטרופולינים המרכזיים בעולם
10	התמוטטות השוליים בעולם
11	סכנות לריבונות באזורי עולם שונים עקב קריסת המרכז
14	חלק שני: ההתכנסות לתל אביב רבתי
14	ייחודה הגאופוליטי של ישראל
18	הממדים הכמותיים של ההתכנסות לתל אביב רבתי
21	התחזקות אוכלוסיית המיעוטים בשוליים
	העוצמה של תל אביב בהשוואה לשוליים: כלכלית, תרבותית, חברתית,
24	תקשורתית, צבאית ואחרת
27	העוצמה החברתית-לאומית של הליבה המטרופולינית
31	העוצמה הכלכלית של מטרופולין תל אביב
33	העוצמה התרבותית
34	העוצמה התקשורתית של תל אביב
35	העוצמה הצבאית
36	חלקה של המערכת המתכננת בהתכנסות לתל אביב רבתי
39	ערביי פלסטין – זרז חשוב בתהליך ההתכנסות לתל אביב
40	פערים חברתיים-כלכליים בין יישובי שוליים יהודיים לערביים
	חלק שלישי: השלכות על המרכז כתוצאה מהתכנסות יהודי ישראל
44	לתל אביב רבתי
44	פגיעה בכושר הנשיאה של הארץ
45	קריסת מערכת התחבורה
49	מפגעים סביבתיים
50	סכנת ההגירה של ה"חזקים" לחו"ל או הסתגרותם ב"איים מערביים"
52	חלק רביעי: כיצד לעצור את ההתכנסות לתל אביב רבתי – חלופות
52	כיצד בולמים את התפתחות תל אביב המואצת?
59	סיכום: התכווצות הריבונות היהודית
61	מקורות

נספחים

- 65 נספח 1 בכנס הרצליה הוכרז רשמית על הקמת מדינת תל אביב
- 65 נספח 2 עיתון "הארץ" – הקלאסיקה של התל אביביות
- 67 נספח 3 לעשירים בלבד
- 71 נספח 4 בורחים מהפריפריה
- 71 נספח 5 ירידה חדה במכירת דירות בפריפריה מאז 2001

לוחות

	לוח 1 :	הרכב האוכלוסייה בארץ ישראל (במיליונים) בשנים 2008,
17		2015 ו-2025
	לוח 2 :	הממדים הכמותיים של התכנסות האוכלוסייה היהודית למרחב
18		תל אביב רבתי (1962-2007)
22	לוח 3 :	שיעור היהודים בנפות השוליים בשנים 1990-2007 (באחוזים)
	לוח 4 :	הבדלים בממדים החברתיים-כלכליים בין יישובי הליבה
28		המטרופולינית של תל אביב ליישובי שוליים
	לוח 5 :	שיעור המועסקים בכוח העבודה האזרחי ביישובים נבחרים
30		ב-2004 וממוצע OECD
32	לוח 6 :	השירותים הפיננסיים והעסקיים בתל אביב-יפו ובישראל ב-2001
32	לוח 7 :	מיקום מרכזי הפעילות הכלכלית הגלובלית בישראל ב-2004
	לוח 8 :	הבדלים בממדים חברתיים וכלכליים בין יישובי שוליים יהודיים
41		ליישובי שוליים ערביים

מפות

15	מפה 1 :	הפריסה של מדינת תל אביב
19	מפה 2 :	תנועות הגירה פנימית בישראל בשנים 1998-2005
23	מפה 3 :	תפרוסת האוכלוסייה הערבית בארץ ישראל מול מטרופולין תל אביב
25	מפה 4 :	תפרוסת העם הפלסטיני בארץ ישראל
38	מפה 5 :	קווי מסילת הרכבת בישראל בשנת 2008
47	מפה 6 :	כבישים מסוכנים בישראל
48	מפה 7 :	צמתים מסוכנים בישראל
54	מפה 8 :	התכנסות לתל אביב ומחירה הצפוי

איורים

20	איור 1 :	פיזור אוכלוסיית הצעירים בני 25-34 בערים נבחרות בישראל
46	איור 2 :	התפלגות התאונות החמורות לפי מחוזות בשנת 2006
53	איור 3 :	סיכונים לישראל בשל התכנסות היהודים לתל אביב רבתי

תקציר מנהלים, התכנסות היהודים לתל אביב רבתי – איום קיומי על ישראל

במאה ה-20 הואץ גידולן של הערים המרכזיות בעולם, בעיקר עם כניסת כלי הרכב הממונעים ככלי תחבורה פופולרי, ולימים עם הופעת המטוס. אלה איפשרו לדלג על ערי השדה כערים נותנות שירותים ולהגיע הישר אל העיר המרכזית. התוצאה ברורה – תושבי כדור הארץ הולכים ומתכנסים למספר קטן יחסית של ערי ענק על חשבון נטישה דמוגרפית וכלכלית של השוליים – הפריפריה. אין מדובר רק בגידול דמוגרפי של הערים, אלא בהתרכזות של עוצמות כלכליות, חברתיות ותרבותיות בממדים שלא הכרנו בעבר.

אלא שהתפתחותן של ערים מרכזיות (בירות, מרכזי ליבה, ערי ראשה וערי עולם) כפריז, לונדון, קהיר, בואנוס איירס ומקסיקו סיטי, הן בעולם המפותח הן בעולם המתפתח, מכה קשות באזורי השוליים הלאומיים. עם זאת, **בתהליך זה של התרכזות האוכלוסייה וחלק ניכר מהעוצמות הלאומיות בערי ראשה אין כדי לפגוע בריבונות של מדינות כמו צרפת, בריטניה, מצרים, ארגנטינה ומקסיקו, ובעצם רוב מדינות העולם, משום שגבולותיהן מוכרים על ידי הקהיליה הבינלאומית ואין קורא תיגר על מרחב הריבונות בתוך המדינה.**

המקרה של ישראל חריג, משום שהליבה הישראלית היא יהודית-ציונית ובשוליה נמצאת אוכלוסייה ערבית גדולה יחסית (בעיקר מוסלמית) שאינה מזדהה עם הליבה מבחינה פוליטית-לאומית, דתית-חברתית-תרבותית, כלכלית, ואף רואה במדינה היהודית-ציונית אויב שהפך את האוכלוסייה הוותיקה (הערבית) מרוב למיעוט, השפיל אותה (הרס של מאות יישובים, הכרזת משטר צבאי על הנותרים, גירושם שונים והפקעות קרקע), והיא נמצאת בפריפריה הכפולה, חברתית-כלכלית-פוליטית וגאוגרפית. מעבר לגבולות ישראל (המוכרים והבלתי מוכרים) מתגוררת אוכלוסייה פלסטינית, אחות לערביי ישראל, ומעבר לה חיים מאות מיליוני ערבים קרובים בדת ובלאום לעם הפלסטיני. מציאות זו מקנה משמעות מיוחדת לשוליים של ישראל ומסכנת את ליבת המדינה.

בשטח ניכרים אפוא תחרות על הטריטוריה ועל בניית כלים לאומיים נפרדים ומתחים המקבלים מדי פעם פנים שונות (מקרים קיצוניים היו יום האדמה 1976, אירועי 1982

ואינתיפאדת אוקטובר 2000). בלי קשר לשאלה מי צודק, הצד היהודי או הצד הערבי – מדובר בעצם בחיכוך גובר בין שתי האוכלוסיות על כל תחום ועניין. התוצאה היא שמאז ראשית ההתיישבות היהודית החדשה (1882 ואילך) מתרכז המרכז היהודי במישור החוף מחיפה ועד גדרה-נגבה, ובשנים האחרונות התקדם דרומה עד אשקלון. כל יתר חלקי ישראל, מישור החוף הצפוני, הגליל ההררי, עמק יזרעאל, כל שדרת ההר (יהודה ושומרון, כולל ירושלים) והנגב הצפוני נעזבים מיהודים, או שיהודים בכלל לא הגיעו אליהם, והריבונות היהודית שם הולכת ונחלשת.

במקביל, בכל מרחבי השוליים שציינו גדלה במהירות האוכלוסייה הערבית (בעיקר מוסלמית), במספרים מוחלטים ויחסיים, בעוד האוכלוסייה היהודית שנשארה בהם חלשה ונחלשת כלכלית וחברתית. הישות היהודית הולכת ומסתגרת בהדרגה במרחב הישן-חדש מחדרה בצפון (חיפה ואזור נתונים בנסיגה מתמדת גם הם) עד אשקלון בדרום ועד פרוזדור ירושלים וירושלים המערבית במזרח. היחלשות השוליים היהודיים ובעקבותיהם קריסת מערכות השירותים בהם נובעת קודם כל מיתרונות המיקום בליבה. סיבה נוספת היא עצם החיכוך היהודי-ערבי. אם תימשך מגמה זו, תממש ישראל במו ידה את תוכנית החלוקה של האו"ם משנת 1947, וגרוע מזאת – את תוכנית מוריסון-גריידי מתחילת שנות הארבעים של המאה ה-20, ותיכנס לתוך מרחב צר במישור החוף בלבד, שהחיים בו יהיו בלתי נסבלים בגלל גודש וכאוס. יצוין כי אין זו ניו יורק שיש לה מרחב קיום מעבר לתחומיה, או כל גוש מטרופוליני צפון אחר, שהעורף הפתוח שלו נגיש לתושביו. זהו מרחב צר שלא יוכל להגן על עצמו מול האוכלוסייה הפלסטינית העוינת, שנעזרת במרחב הערבי העוין בטבעת השנייה ובטבעת השלישית, ואין זה משנה כלל אם ל"מדינת תל אביב" (ישראל) יש הסכמי שלום פורמליים עם כל מדינות האזור אם לאו.

המסקנה ברורה: בניגוד לכל תהליך גלובלי מוכר ומובן, ישראל אינה יכולה להשלים עם מגמות של התכנסות לליבה על חשבון הפריפריה, ובה בעת לקוות שגבולות ריבונותה (הציוניים-יהודיים) לא יכורסמו בהדרגה, עד לרגע האל-חזור. התקווה שפריסת מחנות צבא ושטחי אימונים יכולים להיות מענה לארוזיה זו היא תקוות שווא, כפי שאפשר ללמוד ממה שקורה בנגב הצפוני ובצפון הארץ, וכפי שמלמד הניסיון ההיסטורי בכל מקום בעולם.

יש אפוא לומר דברים ברורים ונחרצים, גם אם אין הם ערבים לאוזנם של תושבי הליבה היהודית: **המשך ההתכנסות של היהודים אל הליבה התל אביבית היא בבחינת**

קריאת תיגר על מדינת ישראל (בגבולות הקו הירוק על התיקונים השונים בו מאז 1967). אם לא ייעצר תהליך זה, יהיה סופו פורענות נוראה לכל המפעל הציוני כולו, משום שמדינת תל אביב, אותה מדינה שבין חדרה לאשקלון ועד פרוזדור ירושלים, לא תוכל להתקיים זמן רב ללא עורף.

אבל, לתהליך זה יש עוד פן. ככל שהאוכלוסייה היהודית מתכנסת בהדרגה לאזורי הליבה, כך הולכים ומידרדרים תנאי החיים בה, עד שהיא תיהפך לעיר בעולם המתפתח. תת-תהליך מסוכן של תהליך עיקרי זה הוא שהחזקים, העשירים, התקשורת הנספחת אליהם והפוליטיקאים הסמוכים אל שולחנם מתכנסים לאיי עושר ורווחה בסביון, בצפון תל אביב ובהרצליה פיתוח (ראה כנס הרצליה), ומה שרואים מכאן לא רואים מאיים אלה – ולכן גם קבלת ההחלטות הלאומיות מוטה לכיוון איי העושר. אם לא נתריע על כך מבעוד מועד, לא נוכל למנוע את הפורענות הגלומה בתהליך חד-סטרי זה.

מה ניתן לעשות על מנת להציל את ישראל?

לפחות בתחום הגאוגרפי יש לרכז מאמצים בשלושה אזורים בעייתיים – בראש וראשונה להציל את ירושלים (ממש להציל!) ובאותו מרחב לחזק את בקעת הירדן. יש לרכז מאמץ לאומי אדיר בנגב הצפוני המלווה בהתיישבות מאסיבית של יהודים סביב באר שבע ובתוך העיר (להביא לפחות למיליון יהודים בתוך עשור או שניים). יש לרכז מאמץ בצפון כולו (יהודי, מוסלמי, דרוזי ונוצרי). כדי להצליח במשימה אין ברירה אלא לבצע שורה של פתרונות במשך עשור לפחות (תוך שמירה על החוק על הדמוקרטיה ומבלי לפגוע ביוזמה הפרטית). קודם כל – יש להפסיק להשקיע השקעות לאומיות במרחב תל אביב. כל ההון הלאומי יופנה לשוליים הלאומיים, ובין היתר יש לקרב את כל הפריפריה לליבה התל אביבית ולהפך. יש להפסיק להשקיע בכל מוסד ציבורי שאפשר לעוקרו מן הליבה לשוליים. כל מוסד הנתמך על ידי הממשלה – בתחומי בריאות, רווחה, חינוך, תרבות – יתבקשו להעביר בסיסים לשוליים (למשל לערים שדרות, עפולה, חיפה, כרמיאל, דימונה, באר שבע, ובעיקר לירושלים).

את כל הפעילות הממשלתית ובעיקר הביטחונית יש להפנות לירושלים, בירת ישראל. כל חצר המכללות בהרצליה חייבת לעבור לירושלים, כך גם גלי צה"ל ודובר צה"ל, ובמקביל יש להוציא הנחיה ממלכתית שלא תתקיים שום מסיבת עיתונאים או הופעת איש במדים או עובד מדינה בליבה התל אביבית, אלא רק בעיר הבירה, כפי שמקובל במדינות מתוקנות.

אם כך ייעשה, יתבטל ממילא תפקידם של כנסים מסוג כנס הרצליה כמחליפי הכנסת. התקשורת תיאלץ לעזוב את תל אביב ולשהות ימים רבים במקומות "קשים" כירושלים. משרד הביטחון יהיה חייב להמשיך ולהזיז את כוחותיו האדירים לשוליים, ועיר הבה"דים, חיל האוויר והמודיעין יהיו מודל לחיקוי ולא סוף תהליך ההתפרסות בשוליים.

יש לעשות הכל כדי לעצור את התנפלות הנדל"ן התל אביבי על המרחבים שמפנה צה"ל, שאם לא כן עלול פינוי צה"ל מן המרכז לזרז את אכלוס תל אביב רבתי בעוד כרבע מיליון יהודים, שמקומם בבאר שבע, בחיפה, בשדרות, בכרמיאל, בבית שאן ובבקעת הירדן. ייתכן שלשם כך יהיה צורך לשלוח הביתה את גילדת המתכננים הלאומיים העכשווית (כולם תל אביבים!), זו האחראית לריכוז כל המאמץ הלאומי בליבה (תמ"א 31, תמ"א 35). אלה שבשנות התשעים אמרו, "מה שטוב לתל אביב, טוב לישראל", שאת קו התפר בשרון תיארו כסביבה של שלום, ושהגדר בעזה הייתה בעיניהם שלב של "מגדר לגשר" – את כל אלה יש להחליף במתכננים ציונים, ולא חסרים כאלה.¹ כדי להצליח במשימה יש להכתיב ל"נערי האוצר", רובם ילדי פלא תל אביבים, את המדיניות הלאומית כדי שיפעלו על פיה, ולא להסכים לכך שהם יכתיבו לראש הממשלה מה עליו לעשות (בגוש דן).

עבודה זו מנסה להצביע על המגמות שתוארו בעזרת נתונים וניתוח תהליכים, ומציעה אסטרטגיה להתמודדות עם המציאות המאיימת המתווספת לשורה של תהליכים שגלום בהם איום על קיומה של ישראל במזרח התיכון העוין והקנאי.

1 אין אנו הכותבים מתכננים, אין לנו ידידים כאלה, והמלצתנו היא בראייה לאומית בלבד!

חלק ראשון: יחסי מרכז-שוליים בעולם

המטרופולינים המרכזיים בעולם

התופעה מרכז-שוליים מתארת את הארגון המרחבי הראשי במדינות רבות ובהן ישראל. התפיסה מרכז-שוליים בהיבט הלאומי מבוססת על ההנחה, שבכל מדינה ניתן לזהות שני תחומים ראשיים, מרכז ושוליים, המוגדרים בעזרת מערכת של יחסי שליטה-תלות. המרכז הוא התחום המפותח, השליט על המרחב הלאומי כולו, ובו מתמקדים הכוח הפוליטי והשליטה על המשאבים. בתחום המרכז מתרחשת רוב הפעילות הכלכלית, מתרכזת בו אוכלוסייה איכותית רבה, ומתקבלות בו ההחלטות עבור כלל המשק. הצבר ההון והבסיס הכלכלי הרחב של המרכז הם אבן שואבת לאוכלוסייה מכל רחבי המדינה, ומטבע הדברים ההגירה מגדילה את מספר התושבים ומגבירה את הפעילות הכלכלית. במדינות רבות חופף תחום המרכז את האזור המטרופוליני הראשי, וכך גם בישראל. מטרופולין הוא ריכוז עירוני נרחב, מוקד הפעילות הכלכלית, החברתית והתרבותית, מוקד של כוח פוליטי ותקשורתי ומקור החדשנות והקידמה.

אופיה של הכלכלה הגלובלית מחייב מבנה עירוני בסגנון מטרופוליני, שבו מרכז מקום אחד משאבים ותשתיות אנושיות ופיזיות, מפגיש ביניהם ומקשר בין כלל הפונקציות העירוניות המודרניות. מבנה עירוני זה מאפשר הצטברות מספקת של הון, שבאמצעות מיוצרים מוצרים ושירותים הנסחרים בשווקים המקומיים והזרים.

חברות עירוניות ברחבי העולם נמצאות בעיצומו של שינוי מבני המונע על ידי שלושה כוחות מעצבים: גלובליזציה, מידענות ופיזור עירוני מואץ (Castells 1996). להלכה, תהליכים אלה מקשרים אוכלוסיות מן השוליים הנידחים אל המרכזים העירוניים. למעשה, הדומיננטיות של מרכזים עירוניים אלה מצמיחה קיפוח בשוליים (אלפסי ופנסטר 2005).

התמוטטות השוליים בעולם

הפער הבין-אזורי בין הליבה המטרופולינית או המרכז ובין השוליים מבחינת הפעילות הכלכלית, רמת הרווחה, מבחר ההזדמנויות של הפרט ומידת מעורבותו בתהליכי קבלת ההחלטות הוא תופעת יסוד ביחסי מרכז-שוליים. רוב המדינות מכירות בכך ונוקטות מדיניות מרחבית פעילה כדי לסגור את הפערים הבין-אזוריים בין המרכז

לשוליים מחשש לפגיעה ביציבותן הפוליטית ובהתפתחותן הכלכלית (Gradus 1996). האיום נובע מהתעצמות המתחים עקב אי-שוויון כלכלי ואי-צדק חברתי וסביבתי בין המרכז והשוליים. מתחים אלה מחריפים פי כמה כאשר אוכלוסיית השוליים היא בעלת אופי אתני או דתי שונה מאלה של אוכלוסיית המרכז. ממשלות חוששות, פן מחאה בשוליים על קיפוח חברתי וכלכלי תגלוש למעשי טרור, גרילה ומרד. הזנחת השוליים גם עלולה להביא לאובדן הריבונות הפורמלית בשוליים, ומשם, במקרה של אוכלוסיית מיעוטים עוינת, קצרה הדרך להיפרדות (בדרך של אירידנטה, כלומר התחברות למדינה שמעבר לגבול, או של הכרזה על עצמאות). להלן נתאר מקרים שונים לאישוש הנאמר.

סכנות לריבונות באזורי עולם שונים עקב קריסת המרכז

ההיסטוריה של מיעוטים שונים בעולם מלמדת, כי מיעוט המהווה רוב בטריטוריה שלו ושהוא בעל תודעה לאומית ומנהיגות לאומית, יעשה כל שביכולתו כדי לממש את מאווייו הלאומיים – על ידי אוטונומיה, אירידנטה או הרס המדינה מבפנים והשתלטות עליה. במאה ה-20 חלו התפרקות וניסיונות לפירוק של מדינות. המקרים הבאים מתוארים לפי החלוקה של העולם המפותח והעולם המתפתח.

בעולם המתפתח ראינו את התפרקות אידוניה בעיקר באזור טימור וניו גינאה, את המרידה המתמשכת בפיליפינים באי הדרומי מינדאו, ואת בית המלוכה בנפאל מאבד את ריבונותו ברוב חלקי המדינה חוץ מהליבה. תושבי סודן הדרומית נלחמים בליבה הצפונית זה כ-50 שנה, מלחמה שהביאה אסונות כלכליים, חברתיים ופוליטיים קשים לסודן כולה. במצרים נחלשה האחיזה של ממשלת מובארכ וקודם לכן של סאדאת בשוליים דרומית לאסיוט ועד אסואן, שם התחזקה התנועה האיסלאמית הקיצונית.

בטורקיה מתרחש מרד הכורדים בשוליים הרחוקים סביב דיארבקר עד גבולות טורקיה עם עיראק ואיראן. כיום מרגישות טורקיה, עיראק, איראן וסוריה מאוימות על ידי הכורדים המתגוררים בשוליים הרחוקים שבהן.

למהפכה האחרונה באתיופיה, נגד השלטון באדיס-אבבה, אחראי שבט הטיגרה מהשוליים הצפוניים במדינה, הסובלים מבצורות קשות ומרעב כבד.

באזרבייג'ן נלקח חלק מן הפריפריה (נגורנו קראבח) על ידי ארמניה, בעוד הליבה ה"טרייה" סביב באקו טרם מצאה דרך להגן על השוליים.

ההיסטוריה של הסונים בסוריה רצופת חששות מקריעת סוריה לגזרים קודם בגלל הצרפתים, ואחרי העצמאות בגלל מאבקי כוח בין עלאוויים לדרוזים, שתי אוכלוסיות בשוליים מול הרוב הסוני שבליבה.

בלבנון טענו השיעים על קיפוחם בשוליים הגאוגרפיים של המדינה, הגיבו באלימות כדי לשנות זאת, ולמעשה השתלטו על דרום ומזרח לבנון ודרום ביירות.

סין פעלה בנחישות בעשורים האחרונים למניעת תהליכי היפרדות או מרידה בשוליים על ידי כיבוש טיבט ודיכוי אכזרי של האוכלוסייה המוסלמית במערב המדינה.

התפרקות ברית המועצות ויגוסלביה תואמות את מודל התפוררות המדינה הרב-לאומית, ואכן השוליים ניצלו את חולשת המרכז, נטשו את הליבה ויצאו לדרך העצמאות.

מעניינת הדוגמה של אוקראינה בשנת 2004. אזור מערב המדינה מרוחק מהמרכז, השפה אוקראינית והאוכלוסייה קתולית וחיה על חקלאות ברובה. הליבה ממזרח לבירה קייב היא נוצרית-אורתודוקסית, השפה רוסית, האוכלוסייה עירונית ברובה, והאזור, העשיר בפחם, מתועש. לאחר תום עידן ה"כלכלה המתוכננת" הידרדר מצב השוליים הכפריים במערב אוקראינה, אך הממשלה התעלמה מבעיות השוליים והמשיכה להשקיע בליבה ולעודד את פיתוח העוצמה הכלכלית ממזרח לקייב. ב-2004 הפכה קייב לשדה קרב בין המועמד לנשיאות שנתמך על ידי השוליים, ויקטור יושנקו, לבין יריבו מהליבה, ויקטור ינוקביץ'. המאבק העמיד את האומה האוקראינית על סף מלחמת האזרחים, והקרע היה כה עמוק, שהפוליטיקאים והתקשורת בליבת אוקראינה דיברו בגלוי על האפשרות שמחוז דונייצק, הנמצא במזרח, יתנתק מהשוליים העניים ויצטרף ל"אח הגדול" רוסיה. עד כאן העולם המתפתח.

בעולם המפותח נמשך התהליך האטי אך המתמיד של חדירה של מקסיקנים ולטינו-אמריקנים, קתולים בדתם, לאזורי השוליים הדרומיים של ארה"ב תוך כדי שינויים דמוגרפיים, כלכליים ותרבותיים המנוגדים עד מאוד לנעשה בצפון ה"לבן" הפרוטסטנטי.

באירופה ניכר מתח מתמיד בין קורסיקה לבין המרכז בפריז עם רמזים על הרצון להיפרד מהרפובליקה הצרפתית. ספרד נוקטת זה שנים מדיניות זהירה, מחשש להידרדרות היחסים בין קטלוניה ובין המרכז. בצפון איטליה נשמעו קולות של תמיכה בהיפרדות מהדרום העני.

בצפון אירלנד נמשכה שנים ארוכות המרידה נגד השלטון המרכזי בלונדון למען היפרדות הצפון מבריטניה וחיבורו לאירלנד הדרומית. מקרה דומה הוא זה של חבל קוויבק בקנדה. החבל הסלובקי נפרד בשלום מהחבל הציכי בצ'כוסלובקיה לשעבר. קוסובו האלבנית-מוסלמית פרשה מסרביה הנוצרית.

סיפור היחסים המורכבים בין המרכז לשוליים הוא אפוא חובק עולם. מאפיינת אותו מחזוריות של ניסיונות פרישה, אירידנטה וזעקה מצד אזורי השוליים אל המרכז העשיר שלא יתעלם מהם. לישראל בעיות דומות של מרכז-שוליים, אך אופיה היחודי דורש ממנה רגישות מיוחדת ומוגברת לנוכח הסכנות שמעוררות בעיות אלו.

חלק שני: ההתכנסות לתל אביב רבתי²

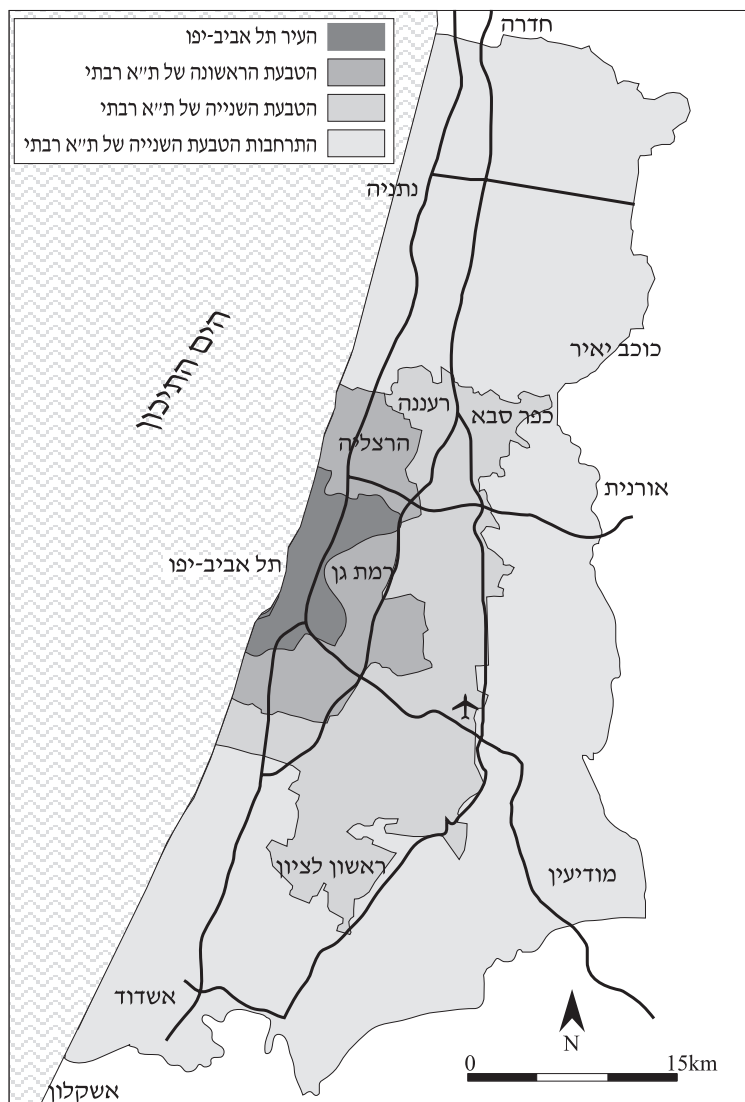
ייחודה הגאופוליטי של ישראל

בשטחה של ישראל מתגוררים שני עמים, העם היהודי, שהוא הרוב במדינה, והעם הערבי – מיעוט לאומי בישראל אך רוב במרחב ארץ ישראל ההיסטורית, ובוודאי במזרח התיכון כולו. ישראל היא מקרה ייחודי של דמוקרטיה אתנית יציבה, כזאת שמזוהה עם אחת הקבוצות באוכלוסייה ושנועדה לשרת אותה, כך שהדומיננטיות האתנית היהודית הממוסדת בישראל מתנגשת בהכרח עם העיקרון של שוויון זכויות לכל האזרחים. המדינה מצהירה על עצמה כעל מולדתו של העם היהודי; השפה השלטת היא עברית; המוסדות, החגים הרשמיים, הסמלים והגיבורים הלאומיים הם יהודים; חוק השבות מקנה אזרחות מיידית ובלתי מותנית לעולים יהודים, אך מונע את זכות השיבה מהפליטים הפלסטינים; העדיפות של היהודים מתבטאת בדרכים רבות ושונות, ורובם מעוניינים לשמר את המצב שבו המדינה מגדירה את עצמה כיהודית וציונית. ערביי ישראל מכירים בישראל כמדינה, אך דוחים את צביונה האתני, ואף מגדירים את עצמם כלא-ציונים ואנטי-ציונים, בייחוד האוכלוסייה המוסלמית. ערביי ישראל המטילים ספק בזכות הקיום של ישראל כישות יהודית-ציונית נתפסים כגורם עויין וחתרני (סמוחה 1993, 2005).

המנהיגות היהודית מאז שנות העשרים ועד שנות השמונים הבינה את המציאות, שלכאורה היא מובנת מאליה, של ייחודה הגאופוליטי של ישראל שתיארנו בקצרה. משום כך נקטו ממשלות ישראל מדיניות של פיזור אוכלוסין. ביטוייה היו הקמת יישובים חדשים וחיזוק אזורים ותיקים בשוליים הדלים באוכלוסין, משיכת הפעילות הכלכלית, בעיקר בתעשייה, לעבר אזורי השוליים, והשקעות בתשתית התחבורה ובתקשורת כדי לשפר את הנגישות של המרכז והשוליים אלה אל אלה. ואולם, למרות המדיניות המוצהרת ובשעתו גם המדיניות המעשית בנושא פריסת האוכלוסייה, ממשיך להתקיים במלוא העוצמה התהליך של התרכזות האוכלוסייה במרכז הארץ (גרדוס 1990).

מטרופולין תל אביב משתרע מחדרה בצפון ועד אשקלון בדרום. גבולו המזרחי הוא בעייתי. מחד גיסא, יש קשרים רבים בין ירושלים – שאינה אלא הבירה הווירטואלית

2 מרחב תל אביב, מטרופולין תל אביב, הליבה הישראלית, "מדינת תל אביב".

מפה 1: הפריסה של מדינת תל אביב, מקור: עיבוד נתוני הלמ"ס 2007

של ישראל – ומטרופולין תל אביב. מאידך גיסא, יש תחרות רבה בין שני המרכזים על אוכלוסייה, על משאבים ועל עצם מעמדם. הגבול בין שני המרכזים לפי תפיסתנו מבוסס על תנועת היוממות העיקרית בציר מודיעין-בית שמש (מפה 1).

בעיה דומה נמצא בניסיון לקבוע את גבולות ההשפעה של מטרופולין תל אביב ומטרופולין חיפה, המטרופולין הצפוני. חיפה, ככל יישובי מישור החוף הצפוני, היא

חלק אינטגרלי ממרחב תל אביב, אך במספר תחומים מנסה לשמור על זהות מקומית – ללא הצלחה ("קו פרשת המים" בין תל אביב רבתי לחיפה עובר באזור בנימינה-זיכרון יעקב).

באר שבע חלשה מכדי לעצב עצמאות משמעותית כלשהי, ואם בכל זאת נחפש את "קו פרשת המים" בינה ובין מרחב תל אביב, נמצא אותו בין קרית גת לצומת להבים. אשקלון ושדרות קשורות לתל אביב יותר מאשר לבאר שבע.

מרחב תל אביב עצמו מורכב מהעיר המרכזית תל אביב-יפו. סביבה שאר יישובי גוש דן הסוגרים עליה מכל עבר, וזו הטבעת הראשונה של תל אביב רבתי. סביב גוש דן ממוקם מחוז המרכז היוצר את הטבעת השנייה, ובה היישובים ראשון לציון, פתח תקוה, כפר סבא, רעננה, הרצליה ואחרים. בשנת 2008 ניתן לראות שטבעת זו מתרחבת לעבר נתניה, חדרה, יישובי כביש 4 עד חדרה, יישובי הכוכבים במזרח המחוז, ועד למודיעין ופרבריה, רחובות, גדרה ויישובי הסביבה, וכן לעבר אשדוד ואשקלון עם כל נפת אשדוד (ראה מפה 1).

מטרופולין תל אביב מרכז פעילות ארצית בתחומים עתירי הון (אנושי ופיננסי) כגון שירותים עסקיים ופיננסיים ותעשייה עתירת ידע (הייטק), וכן משמש מוקד של שליטה ופיקוח כלכליים ברמה הלאומית. שוכנים בו הבורסה לניירות ערך, ההנהלות הראשיות של חברות ותאגידי בינלאומיים רבים, מוסדות תרבות והשכלה רבים, ואף חלק מן המוסדות המדיניים של ישראל וכמעט כל השגרירויות של המדינות הזרות. הפונקציות הכלכליות שקיימות כיום בין היתר בתל אביב רבתי מאפשרות לישראל לתפקד ברמה הדרושה כדי לעמוד בתחרות הבינלאומית ולהיות חלק מהכלכלה הגלובלית.

ישראל הצליחה לפתח משק כלכלי שמתפקד ברמה של מדינות העולם המפותח למרות הנסיבות החברתיות, התרבותיות, הביטחוניות, הפוליטיות והגאופוליטיות שאין כמוהן בשום מדינה מערבית. למעשה, היא "אי של מערביות" בלב המזרח התיכון העוין ומקרה ייחודי בעולם. אוכלוסייתה מגוונת מאוד מבחינת הרכבה הלאומית, הדתית, האתנית והתרבותית. כל אחד מהמגזרים באוכלוסייה הוא בעל מאפיינים דמוגרפיים, חברתיים וכלכליים שונים. לכן, ההצלחה היחסית של ישראל לשמור על אופיה המערבי עד כה אינה צריכה להיות דבר מובן מאליו, והיא אף אינה מובטחת לעד. כבר היום יש בתוך החברה הישראלית ניצנים של תהליכים העלולים לשנות מציאות זו בעתיד הנראה לעין (ראה לוח 1).

לוח 1: הרכב האוכלוסייה בארץ ישראל (במיליונים) בשנים 2008, 2015 ו-2025

2025 חלופה בינונית		2015 חלופה בינונית		1.01.08		שנה קבוצת האוכלוסייה
באחוזים	באלפים	באחוזים	באלפים	באחוזים	באלפים	
						אזרחים בישראל:
70.6	6,506.9	73.3	5,931	75.5	5,472	יהודים
4.2	388.7	4.1	337.9	4.4	320	אזרחים אחרים (מרביתם מחבר המדינות)
1.8	164.4	1.7	140	1.7	123	דרוזים
23.4	2,155.6	20.7	1,674.3	18.4	1,326	ערבים, מתוכם:
	152.3		136.5		126	נוצרים
	2,003.3		1,537.8		1,199	מוסלמים, מתוכם:
	400		215		168	בדווים בדרום
	450		400		272	ערביי מזרח ירושלים
100	9,253.6	100	8,154.2	100	7,241	סה"כ אזרחי ישראל
						ערבים השוהים בישראל
	40		40		140	שלא כחוק*
	200		180		100	מתוכם: בירושלים
					180	עובדים זרים
	9,493.6		8,374.2		7,561	סה"כ אוכלוסייה המתגוררת בישראל
	6,110		4,585		3,553	ערבים תושבי הישות הפלסטינית,
	2,562		1,880		1,416	מתוכם: ברצועת עזה
	3,548		2,705		2,137	ביו"ש
היהודים מונים 41.8% מכלל אוכלוסיית א"י, שיעור היהודים ללא רצועת עזה 50%, שיעור יהודים ואחרים בא"י 43.9%, שיעור יהודים ואחרים ללא עזה 52.5%	15,603.6	היהודים מונים 46% מכלל אוכלוסיית א"י, שיעור היהודים ללא רצועת עזה 53.8%, שיעור יהודים ואחרים בא"י 48.6%, שיעור יהודים ואחרים ללא עזה 57%	12,959.2	היהודים מונים 49.2% מכלל אוכלוסיית א"י, שיעור היהודים ללא רצועת עזה 56.2%, שיעור יהודים ואחרים בא"י 52.1%, שיעור יהודים ואחרים ללא עזה 59.5%	11,114	סה"כ אוכלוסייה המתגוררת בארץ ישראל

* הנתונים לגבי ערבים השוהים שלא כחוק משוערים בלבד; הפחתת מספר השוהים הבלתי חוקיים (שב"חים) ב-2015 וב-2025 מבוססת על ההנחה (התקווה) כי בניית הגדר תסתיים והחדירות לישראל יצטמצמו מאוד, וכי במרוצת השנים יקבלו רובם אזרחות ישראלית.

מקורות: לגבי ישראל לשנים 2008, 2015 ו-2025 על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2007; לגבי הישות הפלסטינית 2008 על פי נתוני מפקד של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית פברואר 2008, תוך הפחתה של כ-500,000 בגין ספירה כפולה של ערביי ירושלים. נתוני הישות הפלסטינית 2015 בהנחת ריבוי טבעי 3% בשנה ו-2025 בהנחת ריבוי טבעי 2.5% לשנה (זהו אומדן אופטימי למדי, אך אין בו כדי לשנות את התמונה הדמוגרפית הכוללת בארץ ישראל)

הממדים הכמותיים של ההתכנסות לתל אביב רבתי

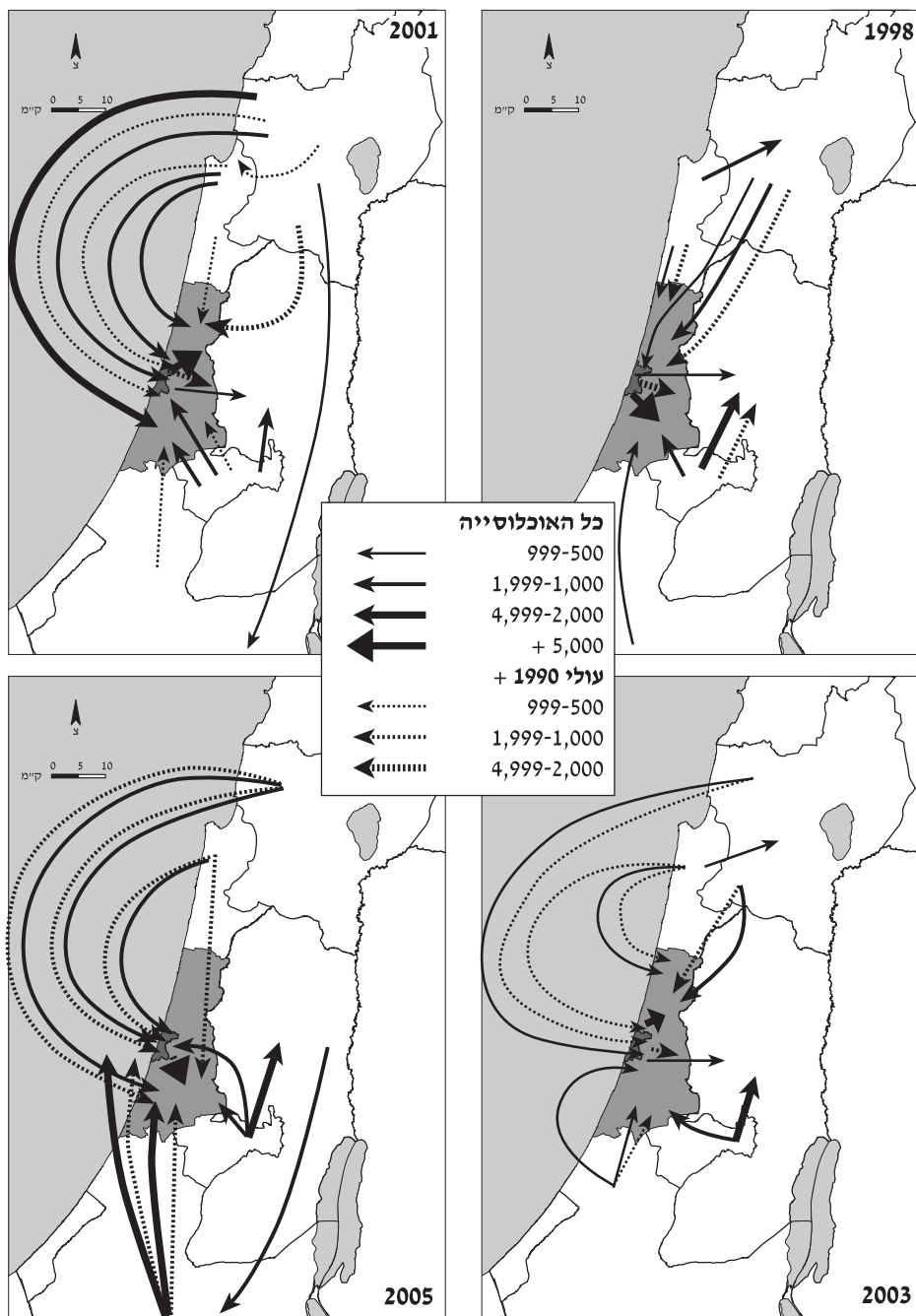
בשנים הראשונות לקיומה נקטה ישראל מדיניות אגרסיבית לפיזור האוכלוסייה, ובעקבות זאת, גם אם התוצאות לא היו מזהירות, הלכו וצמחו בקצב אטי השוליים של המדינה. בדיקה של קצב גידול השוליים מול הליבה מעלה: בשנת 1962 ישבו בשוליים 37.1% מכלל האוכלוסייה היהודית ושיעור זה גדל לכדי 39% ב-1983. הדבר יהיה נכון גם אם נחשב את כלל יישובי השוליים מול כלל היישובים על חוף ים התיכון: 21.8% מהיהודים ב-1962 לעומת 25.8% ב-1983 (ראה לוח 2 ומפה 2). שנות העלייה מחבר המדינות היו אירוע חשוב לישראל, ואם כי עיקר העולים שוכנו בליבה, היו גם מספר תהליכי התיישבות בשוליים. למשל, בצפון חוזקו נצרת עילית, כרמיאל וחיפה, בדרום באר שבע, וגם לירושלים הגיעו מעט עולים.

מפה 2 מלמדת כי העולים שהתיישבו בפריפריה מהגרים אף הם ל"מדינת תל אביב" בדיוק כמו התושבים הוותיקים. אין זו מגמה אקראית של שנה אחת, אלא מגמה מתמשכת. מצער לראות, כי חיפה, שעוד ב-1998 שלחה את בניה לגליל, מאז ראשית שנות ה-2000 החלה לייצא תושבים לתל אביב. סיפורה של ירושלים מורכב יותר: חילונים מהגרים בכיוון תל אביב והמרכז, החרדים לעיירות הדתיות במודיעין עילית וביתר עילית, ונוער "הכיפות הסרוגות" עוזב את ירושלים בדרכו ליהודה ושומרון.

לוח 2: הממדים הכמותיים של ההתכנסות האוכלוסייה היהודית למרחב תל אביב רבתי (1962-2007)

2007	1995	1983	1972	1962	מיקום / שנה
59.6	59.4	61.0	61.9	62.9	אוכלוסיית הליבה (אחוזים) (מחוזות תל אביב, מרכז ונפות חדרה ואשקלון)
40.4	40.6	39.0	38.1	37.1	אוכלוסיית השוליים (אחוזים) (כל יתר חלקי המדינה)
100	100	100	100	100	סה"כ
74.2	72.3	74.2	76.4	78.2	יהודים על קו המים הים תיכוניים (הליבה, נפת חיפה ואזורי עכו ונהרייה)
25.8	27.7	25.8	23.6	21.8	יהודי שולי קו המים הים תיכוניים (כל יתר המדינה)
100	100	100	100	100	סה"כ

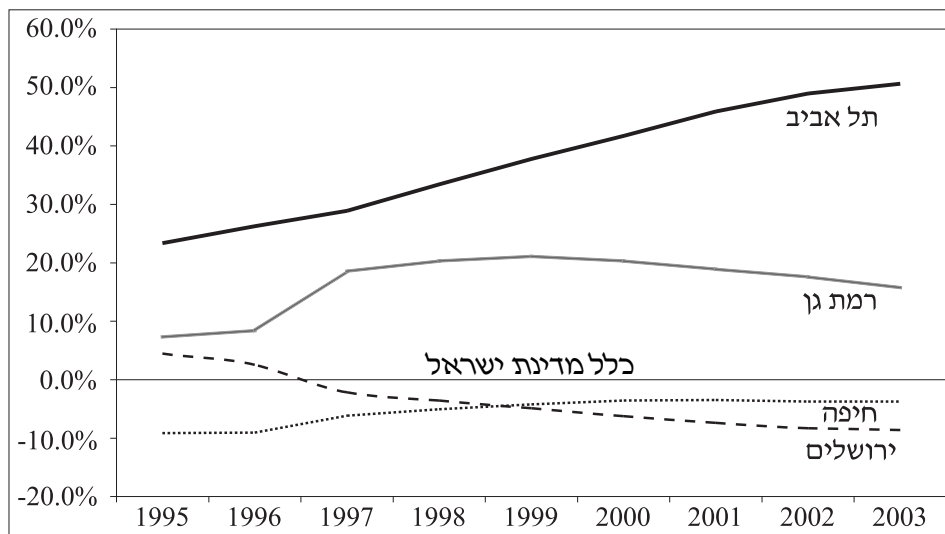
מקור: עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל, שנים שונות

מפה 2: תנועות הגירה פנימית בישראל בשנים 1998-2005, מקור: על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל, שנים שונות

בעשור 1995-2007 נעצרה מגמת פיזור האוכלוסייה היהודית (לוח 2). לכאורה, לוח 2 אינו מראה על קריסת השוליים, לפחות מבחינה מספרית, אלא רק על האטה בפיזור, אך תמונה זו אינה מלאה. ראשית, משום שאוכלוסייה צעירה מהגרת מן השוליים למרכז ומותרה בשוליים אוכלוסייה בוגרת וחלשה יותר (איור 1). שנית, באותן שנים התחזק מאוד סקטור המיעוטים בשוליים הלאומיים. נטישת השוליים מאוד משמעותית לישראל. מפה 2 והחלק השני בלוח 2 מלמדים, כי המגמה של פיזור האוכלוסייה לחלקיה הפנימיים של המדינה נעצרה עם תום קליטת העלייה של שנות התשעים. כך, תפרוסת האוכלוסין ב-2008 מחזירה אותנו אל המציאות שראינו ב-1983 – 25 שנים אחורנית!

בשנים 1990-2005 יצאו מירושלים כ-200 אלף נפש ונכנסו אליה כ-100 אלף. ממחוז ירושלים היגרו כ-55,000 נפש, בעיקר לליבה. זהו סדר גודל משמעותי – כאילו הערים כרמיאל ומעלות היו נעזבות לחלוטין בתוך 15 שנה! בצפון, לרבות חיפה, נטשו לכיוון הליבה כ-43,300 נפש, בדרך כלל צעירים. זהו מספרם של כלל תושבי כרמיאל! במחוז הדרום נרשמה הגירה חיובית של 36,000 נפש, הרוב לאשדוד ולאשקלון, וכמעט לא לנגב. הגירה חיובית נרשמת כל השנים גם מעבר לקו הירוק (יו"ש), אך האוכלוסייה

איור 1: פיזור אוכלוסיית הצעירים בני 25-34 בערים נבחרות בישראל, מקור: אלפסי ופנסטר 2005. עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל

שם קטנה, וברוב המקרים מדובר למעשה בעורף הליבה התל אביבית (מודיעין עילית, קו התפר המרכזי ועד אזור אריאל). בסך הכל, ב-15 השנים האחרונות קלטו מחוז המרכז ומחוז תל אביב כ-100,000 יהודים מאזורי השוליים!

התחזקות אוכלוסיית המיעוטים בשוליים

רוב המתגוררים במחוז המרכז הם יהודים, כ-92%. השאר, 8%, הם המיעוט הערבי. הגידול העצום בכל הנפות במחוז המרכז חל בעיקר בשל ההגירה הפנימית של יהודים אל מרכז הארץ. יש לציין, כי מאזן ההגירה של האוכלוסייה הערבית הוא כמעט אפסי.

בעקבות נטישת יהודים את השוליים ועקב הריבוי הטבעי הגבוה בקרב הערבים גדל שיעור האוכלוסייה הלא-יהודית שם, ובכך הופך תהליך ההתכנסות לתל אביב רבתי לתופעה שאפשר לכנותה אסון לאומי, שכן השוליים נשמטים מן הריבונות היהודית בתחום הדמוגרפי (ראה נתוני לוח 3), אך הדבר מתבטא גם בשורה של תהליכים נוספים, כפי שנראה בהמשך.

מלוח 3 מצטיירת תמונה ברורה ונוקבת. האוכלוסייה היהודית פוחתת בנפות צפת, יזרעאל (בעמקים ובהר), עכו (בהר ובקו המים של הים התיכון), חיפה (שם פוחת שיעור היהודים בצורה משמעותית), חדרה ובאזור באר שבע, שבה לירידת שיעור היהודים משמעות מיוחדת). בירושלים התמונה קודרת.

עליות חסרות משמעות בשיעור היהודים, ורק בארבע השנים האחרונות, היו בנפת כנרת ובעיר באר שבע.

התהליך ברור: היהודים נוטשים את השוליים בדרכם למרכז, ואת המרחבים של שוליים אלה תופסים בקצב מוגבר ובהתמדה בעיקר מוסלמים (ראה מפות 2-3 ולוח 2).

בהרי הגליל, בתחום החופף לאזור שנקבע כפלסטיני בתוכנית החלוקה מנובמבר 1947, שיעור היהודים ב-2007 אינו עולה על 22%-24%. באזור ואדי ערה (הר אלכסנדר) שיעור היהודים הוא 4.9% בלבד! באזור באר שבע מתקרבים היהודים לתיקו עם הבדווים: ב-1990 עדיין היה שיעורם 69%, וכיום הוא 53.7% בלבד. המצב בירושלים בירת ישראל דומה לכך.

לוח 3 : שיעור היהודים בנפות השוליים בשנים 1990-2007 (באחוזים)

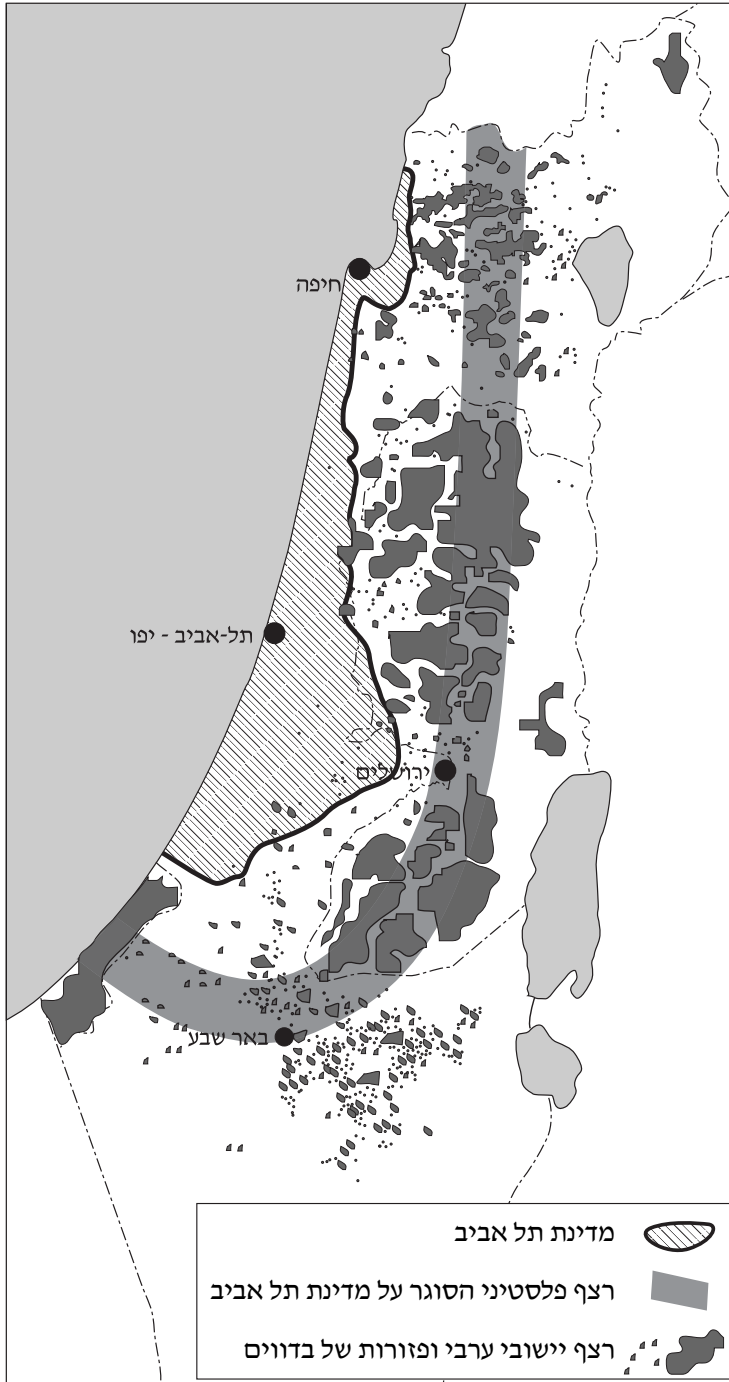
האזור / שנה	1990	1995	2000	2007*
נפת צפת	91.0	89.6	90.5	82.7
נפת כנרת	73.0	73.0	68.9	65.7
נפת יזרעאל (העמקים)	89.6	88.9	89.0	83.8
נפת יזרעאל (הרי נצרת)	26.0	28.6	28.3	23.6 (יהודים)
נפת עכו (רצועת ההר)	20.0	23.4	25.2	22.4 (יהודים ואחרים)
נפת עכו (רצועת קו המים)	67.5	66.0	66.4	59.7
נפת חיפה	90.1	88.9	90.7	82.0 (יהודים)
נפת חדרה (קו המים)	74.0	76.8	77.8	73.2 (יהודים ואחרים)
נפת חדרה (הרצועה הפנימית)	2.0	2.9	5.4	4.9
נפת באר-שבע	78.0	76.0	76.7	65.7 (יהודים)
אזור באר-שבע	69.0	66.2	65.6	53.7 (יהודים)
הרי ירושלים	72.6	71.2	69.2	64.9 (יהודים ואחרים)

* נתוני השנים 1995-2000 מתייחסים ליהודים ולאחרים; נתוני שנת 2007 מתייחסים רק ליהודים

מקור: עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל, שנים שונות

המחוז היחיד בישראל הגדל כל השנים הוא מחוז המרכז וכן מחוזות יו"ש. שיעור האוכלוסייה המתגוררת בו עלה מ-17.1% ב-1962 ל-23.7% ב-2007. **ההתכנסות לתל אביב רבתי הופכת להיות תהליך חד-סטרי ואולי בלתי הדייר (irreversible), וכל מי שאחראי לאובדן השוליים היהודיים נושא באחריות ציבורית וממלכתית ואף אישית! נמנים עמם מנהיגים פוליטיים, מתכננים, יזמים ואנשי נדל"ן פקידי האוצר והתקשורת.**

תפרוסת האוכלוסייה בישראל מתאפיינת בין השאר בכך שבמרכז הארץ ובעיקר סביב תל אביב יושבים לרוב יהודים, בעוד באזורי הספר של המדינה מרוכזים ערבים: פריסה ערבית עבה ומתעבה מהגליל העליון בצפון דרך כל שדרת ההר, הגליל, השומרון,

מפה 3 : תפרוסת האוכלוסייה הערבית בארץ ישראל מול מטרופולין תל אביב

ירושלים (במרחב העיר יש רוב ערבי מוחץ ורק בתחומים הפורמליים של ירושלים יש רוב יהודי, אך מספרם של ההודים הציונים שם קטן מחצי האוכלוסייה), דרך הרי חברון ומרחבי הבדווים בואכה רצועת עזה.

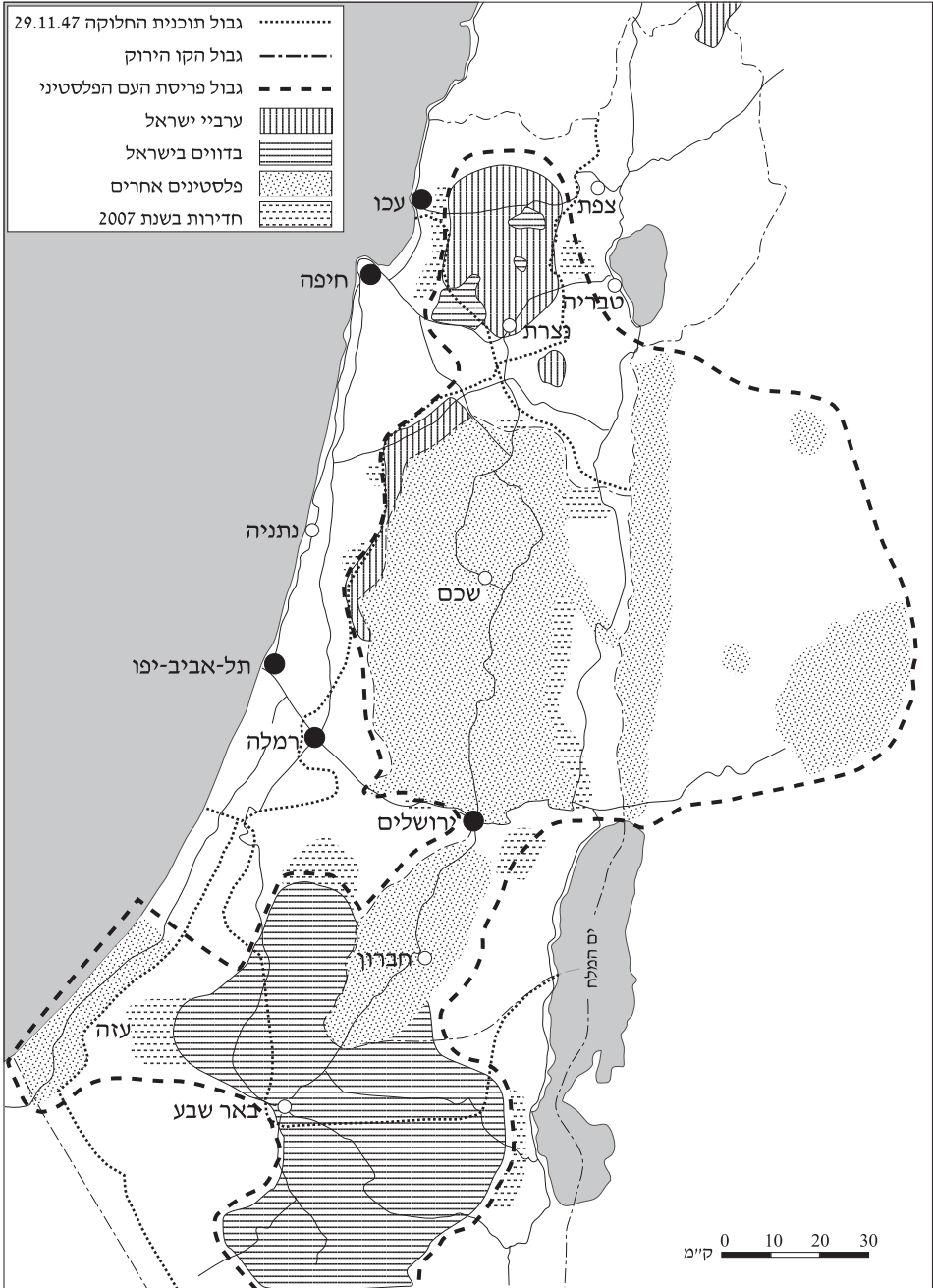
ואם אין די בכך, הרי תפרוסתו של העם הפלסטיני איננה מסתיימת בנהר הירדן, אלא נמשכת לעבר הירדן (ממלכת ירדן). כך מקבלת ההתכנסות לתל אביב של יהודי ישראל – מול העם הפלסטיני כולו (מפה 4) – משמעות הרת-אסון: אם במדינת תל אביב מתגוררים כ-3.5-3 מיליון יהודים ויתרם פזורים במרחבי ארץ ישראל באיים קטנים חסרי משמעות גאופוליטית והם צפויים להתכנס ולהגר למדינת תל אביב – אזי כ-9 מיליון פלסטינים סוגרים עליהם במרחקים של מטרים ספורים בלבד.

מכיוון שלמיקום האוכלוסייה במרחב (במרכז או בשוליים) יש חשיבות בלתי מבוטלת בכל הנוגע להזדמנויות הכלכליות והחברתיות של הפרט, יש לכך השלכות בולטות גם על הגדלת הפערים התרבותיים, החברתיים והכלכליים בין שני העמים. פערים אלה היו גדולים מלכתחילה, שכן המהגרים היהודים מאירופה הביאו עמם תרבות וטכנולוגיה מערביים ופיתחו בארץ ישראל משק מתקדם בכל תחומי החיים. החברה הערבית בארץ ישראל הייתה ברובה של פלחים, עם מעט מלאכה ותעשייה זעירה. הפער גדל בעקבות מלחמת השחרור, אז עזבו את ארץ ישראל המשכילים הפלסטינים ונוותרו בה רק פלחים. מנקודת התחלה זו, ברור שסגירת הפערים תארך שנים, אם היא בכלל אפשרית.

העוצמה של תל אביב בהשוואה לשוליים: כלכלית, תרבותית, חברתית, תקשורתית, צבאית ואחרת

כפי שראינו, לתופעה של גלעין-שוליים בישראל אופי **לאומי ומרחבי-טריטוריאלי**. כאשר מתווסף אליהם הפן **הכלכלי-חברתי**, ניכרות השלכותיה של תופעה זו בכל תחומי החיים. המרכז הוא בעל עוצמה בתחום הפיננסי, בענפי התעסוקה, החינוך, התקשורת והתרבות ובתחומים נוספים האופייניים לעולם המפותח. השוליים, לעומת זאת, היהודיים והערביים גם יחד, חלשים מבחינה כלכלית וחברתית, נתמכים, ובעלי אופי של העולם המתפתח, בייחוד בפרמטרים הדמוגרפיים והתעסוקתיים. פערים עצומים בין המרכז לשוליים קיימים זה שנים, אך לאחרונה הם הולכים ומתרחבים.

גם חלוקת המשאבים של המדינה אינה שוויונית. המרכז צפוף, מתרחשת בו פעילות

מפה 4 : תפרוסת העם הפלסטיני בארץ ישראל

אינטנסיבית, ומכיוון שהאזור עתיר בעיות, הטיפול בהן רצוף ומתמשך, ובעיות אקוטיות נפתרות בו במהירות יחסית כדי למנוע עיכובים הגורמים להפסדי ענק לכלל המשק. בשוליים, לעומת זאת, אין "בעיות בווערות". הטיפול בכל בעיה אטי ובלתי מספק, משום שרוב המקורות, המוגבלים ממילא, מופנים למרכז. **טענתנו היא, כי הבעיות המצטברות בשוליים עלולות בסופו של דבר לגרום למשק לא פחות הפסדים מאשר בעיות בווערות במרכז הארץ, שלא לדבר על האיומים הקיומיים בגלל הזנחת השוליים.**

במשך שנים רווחה התפיסה, כי מה שטוב לתל אביב טוב לישראל. היא התבססה על תאוריה (אולי מפוקפקת מלכתחילה), שעל פיה העיר המרכזית גולשת בהדרגה אל השוליים. הצפי היה שהאוכלוסייה מן המרכז תגלוש לטבעות הקרובות לליבה, וכך גם מרכזי מסחר, עסקים ותעשייה, ומשם תימשך הגלישה אל השוליים הרחוקים יותר. במושגים ישראלים, תל אביב אכן גלשה – למרחבי גוש דן. כיום אנו עדים לגלישת העוצמות הלאומיות מגוש דן לאורך כביש 2 וגם כביש 4 צפונה – להרצליה, לאזור שפיים, נתניה, וקיסריה; מזרחה – לאזור מודיעין, ראש העין (ציר הכוכבים) ואפילו עד ירושלים, אזור התעשייה בהר חוצבים ועוד; דרומה – לראשון לציון, נס ציונה, רחובות, צומת ביל"ו ודרומה לאשדוד, אשקלון וקרית גת. בעתיד תהיה גלישה ליקנעם ואולי לעפולה.

להלכה זה כך, אבל למעשה גלישת המרכז לשוליים מתקדמת בעצלתיים בעוד ההתעצמות וההתבדלות של ערבים בשוליים מתבצעת במהירות עד כדי היווצרות עובדות בלתי הפיכות שגלום בהן אסון לישראל היהודית. השוליים הבעייתיים של ישראל היהודית הם במזרח ירושלים, ושם התמונה קודרת. בהרי הגליל, העמקים ועד קרית שמונה, וגם בחיפה, בעכו ובנהריה ניכרת נטישת הנוער לכיוון תל אביב. בכל מרחב הגליל ההררי וגם בנגב הצפוני אין כל סימני פריחה הדומים לאלה שבמרכז. אדרבה, התמונה הכלכלית-חברתית שם קשה, ועד שהגלישה ה"בריאה" תגיע לשוליים הרחוקים, לא ייוותרו שם יהודים וגם לא יהיה היכן להקים, לבנות, לסלול, לתעש ולגור: ראו את פריסת האוכלוסייה הבדווית בדרום, פריסה ערבית בירושלים והצפיפות הגוברת בגליל הערבי.

אנו חוזרים על מסקנה חשובה זו: לפנינו מרוץ כנגד השעון, מי ינצח קודם בשוליים – הגלישה התל אביבית (עם תרבות הגלובליזציה והפרטת הכול), או תפיסת המרחב על ידי "אחרים". בינתיים נראה, כי ה"אחרים" הם המנצחים (ראה מפות 3-4 והלווחות שלהלן).

העוצמה החברתית-לאומית של הליבה המטרופולינית

המיקום הגאוגרפי של כל יישוב בארץ, כלומר עצם השתייכותו אם לליבה המטרופולינית אם לשוליים, משפיע על תחומי חיים רבים בו וממילא על חיי תושביו. ככל שעולה רמת הקישוריות של יישוב מסוים לליבה – בהיותו ממוקם באזור שבו מערכת התחבורה מחברת אותו בקלות למרכז – כך משתפרים מצבו החברתי-כלכלי וטיב החינוך וההשכלה שבו, ולכן גם הסיכויים וההזדמנויות לעתיד (לוח 4). גם מחקרים אחרים מצאו כי רכיבי ההשכלה וההכנסה הם המאפיינים המרכזיים של הפערים בין המרכז לשוליים (פורטנוב ואראל 2003).

מניתוח השוואתי של נתוני מפקד האוכלוסין והדיר 1995³ לגבי היישובים היהודיים בארץ המונים יותר מ-10,000 תושבים עולים הבדלים מובהקים סטטיסטית בין יישובי הליבה לבין יישובי השוליים במשתנים החברתיים-כלכליים. מצבם של יישובי השוליים גרוע מזה של יישובי הליבה בכל המשתנים המופיעים בלוח 4 להלן.

אוכלוסיית המחקר שתוצאותיו סוכמו בלוח 4 כללה את רוב אזרחי ישראל היהודים, אשר מעצם מקום המגורים שלהם משתייכים מבחינת רמת החיים שלהם מי לעולם המפותח ומי לעולם המתפתח: ביישובי הליבה המטרופולינית המונים יותר מ-10,000 תושבים יהודים מתגוררת אוכלוסייה של כ-3.0 מיליון נפש, וביישובי השוליים המונים יותר מ-10,000 תושבים יהודים מתגוררים בסך הכל כ-1.7 מיליון נפש. מלוח 4 עולה, כי יש פערים לטובת הליבה המטרופולינית במשתנים דמוגרפיים, ברמת החינוך ובמשתנים חברתיים-כלכליים נוספים.

השתייכות לאשכול חברתי-כלכלי משקפת את הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה ביישוב. מדד זה חושב בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על בסיס משתנים כדמוגרפיה (יחס תלות, חציון הגיל, אחוז המשפחות עם 4 ילדים ויותר), חינוך והשכלה, תעסוקה, אבטלה וגמלאות, רמת החיים (רמת המינוע, אחוז המכוניות החדשות, ההכנסה הממוצעת לנפש) ומצוקות חברתיות-כלכליות. באשכול החברתי-כלכלי יש עשר דרגות בסדר עולה. מהלוח עולה, כי ממוצע ההשתייכות של יישובי הליבה הוא לאשכול 7, בעוד יישובי השוליים שייכים בממוצע לאשכול 5. בהכנסה ברוטו הממוצעת לחודש יש פער של כ-1,000 שקל לטובת המרכז. מבחינת החינוך

3 מפקדי אוכלוסין בישראל נערכים אחת לעשור על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. מפקד האוכלוסין והדיר 1995 הוא האחרון שנערך בישראל. המפקד הבא צפוי להיערך בנובמבר 2008.

לוח 4: הבדלים בממדים החברתיים-כלכליים בין יישובי הליבה המטרופולינית של תל אביב ליישובי שוליים (יישובים יהודיים המונים יותר מ-10,000 תושבים)

משתנים חברתיים כלכליים	יישובי הליבה המטרופולינית (ממוצע של 33 יישובים: אור יהודה, אור עקיבא, אשדוד, אשקלון, בני ברק, בת-ים, גבעת שמואל, גבעתיים, גדרה, גן יבנה, גני תקווה, הוד השרון, הרצליה, זכרון יעקב, חדרה, חולון, יהוד, כפר סבא, מודיעין, מכבים-רעות, נס ציונה, נתניה, פרדס חנה-כרכור, פתח תקוה, קרית אונו, ראש העין, ראשון לציון, רחובות, רמת גן, רמת השרון, רעננה, שוהם, תל אביב-יפו)	יישובי פריפריה (ממוצע של 20 יישובים: אופקים, אילת, באר שבע, בית שאן, בית שמש, דימונה, טבריה, ירושלים, כרמיאל, מבשרת ציון, מגדל העמק, נצרת עילית, נתיבות, עפולה, ערד, צפת, קרית גת, קרית מלאכי, קרית שמונה, שדרות)	רמת מובהקות סטטיסטית
אשכול חברתי כלכלי	7	5	p<0.001
אחוז משפחות עם 4 ילדים או יותר	9.1	16.8	p<0.001
הכנסה ממוצעת לנפש (ש"ח בחודש)	3,866	2,692	p<0.001
אחוז הסטודנטים מתוך בני 20-29	18.4	10.9	p<0.001
אחוז הזכאים לבגרות מתוך בני 17-18	51.4	44.1	p=0.022

מקור: סופר וביסטרוב 2008, עיבוד נתוני מפקד האוכלוסין והדיוור 1995, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

וההשכלה, ההישגים במרכז גבוהים יותר. נראה גם כי בקרב האוכלוסיות המתגוררות בשוליים אחוז המשפחות מרובות ילדים גבוה מאלה שבליבה.

אכן, ניתוח סטטיסטי פשוט מורה על קיום הפערים הגבוהים בין הליבה לשוליים בישראל כפונקציה של מקום המגורים ורמת הקישוריות למרכז הארץ על ידי מערכת התחבורה, אף מבלי שניסינו לאתר ולחקור את הסיבות והגורמים לפערים אלה. מדובר אפוא בקשר הרה-אסון בין היכולת של אזרחי המדינה להתקדם, לרכוש השכלה נאותה ולהיות בעלי אמצעים, ובין מקום מגוריהם. מובן שכל מי שענינו בראשו מנסה לשפר את סיכוייו וסיכויי ילדיו להצלחה בחיים באמצעות המעבר למקום שבו רב יותר הסיכוי להצלחה.

ואכן, שנים רבות כבר נמשך כאן תהליך, שבו נוטשות אוכלוסיות את מקום מגוריהן בשוליים, כלומר במקומות נחשלים, ומקימות את ביתן במרכז הארץ המפותח יותר. מדובר בעיקר בצעירים שמחפשים את דרכם ומוצאים אותה במרכז, ובמשפחות צעירות המחפשות מקורות תעסוקה ההולמים את כישוריהן, רמת חיים גבוהה ורמת חינוך גבוהה לילדים.

יש לציין, כי ישנן אוכלוסיות שמלכתחילה לא בחרו לגור בשוליים, והכוונה לעולי שנות התשעים מברית המועצות לשעבר. כמיליון עולים הגיעו לארץ ומקום מגוריהם נקבע בערים הגדולות בעיקר על פי מקורות התעסוקה הזמינים לראשי המשפחות ועל פי רמת השירותים שם שהלמה את צורכיהם של הקשישים הרבים שנמנו עם עולים אלה.

ננסה עתה לאתר את הסיבות והגורמים האפשריים לקיום הפערים. שיעור תעסוקה נמוך משפיע באופן שלילי על רמת החיים ועל היקף הייצור ומגדיל את ממדי העוני והאי-שוויון. פלוג וקסיר-קלינר (2001) מצאו, כי חוסר תעסוקה הוא הגורם המרכזי המשפיע על ההסתברות להיות עני בישראל. שהות ממושכת מחוץ לשוק העבודה גם עשויה להביא לאיבוד של חלק מכישורי העבודה של המובטלים ולהקשות על חזרתם לתעסוקה בעתיד. שיעור השתתפות נמוך בעבודה אף דורש מעורבות ממשלתית מסיבית, על ידי תשלומי העברה כטיפול בעוני ובאי-שוויון בהתפלגות ההכנסות, והדבר מגביר את הנטל על הקופה הציבורית.

אזורי הפריפריה הם הסובלים העיקריים מהשתתפות נמוכה בכוח העבודה (ראה לוח 5). לעומת זאת, שיעור העובדים במרכז הארץ מתקרב לממוצע של מדינות OECD, אך עדיין אינו מגיע אליו. מובן כי באזורים שבהם עובדים פחות ההכנסות נמוכות יותר.

התוצאה ברורה וגם ידועה – יהודים תושבי השוליים מנסים לעבור למרכז כדי להשוות פערים כלכליים, חברתיים ואחרים בולטים בינם לבין אנשי המרכז. אפשר להשוות כל יישוב בתל אביב רבתי עם כל יישוב בשוליים של ישראל ולהצביע על פערים בלתי נסלחים בין שני המרחבים. נדגים זאת רק בהשוואה שבין עיריית תל אביב לבין עיריית ירושלים – ירושלים בירת ישראל, עיר ציון, עיר הנצח, ירושלים של זהב, העיר שחברה לה יחדיו!

במאמרם של אלפסי ופנסטר (2005) אנו מוצאים את ההערות הבאות: "הנתון הבולט בהשוואה בין ירושלים לתל אביב הוא ההיקף התקציבי המצומצם שירושלים פועלת

לוח 5 : שיעור המועסקים בכוח העבודה האזרחי ביישובים נבחרים ב-2004 וממוצע

OECD

שיעור הבלתי מועסקים בקרב בני 15 ומעלה	שיעור המועסקים בכוח העבודה האזרחי בקרב בני 15 ומעלה	מחוז ונפת מגורים ויישובים המונים מעל 100,000 תושבים
7.7	45.7	מחוז ירושלים
7.0	44.5	ירושלים
12.5	50.1	מחוז הצפון
13.5	61.2	נפת צפת
13.6	54.8	נפת כנרת
10.9	49.5	נפת יזרעאל
13.8	47.8	נפת עכו
11.0	53.0	מחוז חיפה
10.2	54.5	חיפה
9.9	60.9	מחוז המרכז
11.2	54.7	נתניה
10.4	61.0	פתח תקווה
10.8	61.3	ראשון לציון
10.5	64.5	רחובות
8.8	58.2	מחוז תל אביב
9.3	62.5	תל אביב
5.7	58.6	רמת גן
12.1	37.3	בני ברק
10.2	54.0	בת ים
10.0	59.5	חולון
12.9	54.0	מחוז הדרום
9.7	53.7	אשדוד
17.8	55.6	אשקלון
15.0	54.9	באר שבע
10.4	54.9	ממוצע ארצי
6.9	69.8	ממוצע OECD (2003)

מקורות: עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2005; OECD ; Employment Outlook 2004

בו, לעומת ההיקף התקציבי בתל אביב-יפו. למרות גודלה של אוכלוסיית ירושלים (כמעט פי שניים מזו של תל אביב) ועובדת היותה עיר הבירה ומקום מושבם של בית הנבחרים ומוסדות הממשלה, הגיע תקציבה ל-77.9% מזה של תל אביב-יפו. וכך, עיריית ירושלים מוציאה פחות על שירותים עירוניים (תברואה, ביטחון, תכנון עירוני, פיקוח עירוני ועוד) ופחות על פיתוח. כך כותבים אלפסי ופנסטר: "למרות הגירעון ממשיכה תל אביב לשמור על עצמאותה מול מוסדות המדינה, במידה רבה הודות לבסיס התקציבי העצמי שלה, לכוח האלקטורלי של תושביה ולהבנה החדית שעיריית תל אביב היא גוף פוליטי חזק, שאי אפשר להכפיפו בקלות למרותם של משרדי הממשלה" (עמ' 279). כלומר, מי שחזק יכול לצפצף על נהלים תקינים.

להלן מופיעים לוחות נוספים על עוצמותיה של תל אביב בכל תחום ועניין כלכלי, והמסקנות חוזרות על עצמן – **תל אביב מייבשת את השוליים היהודיים של ישראל עד כדי איום קיומי על שתי הטריטוריות גם יחד, מדינת תל אביב והפריפריה, שכן ללא הפריפריה נחרץ גורלה של תל אביב.**

העוצמה הכלכלית של מטרופולין תל אביב

רוב בעלי המאה בישראל מתגוררים במטרופולין תל אביב וביישובי המרכז, וממילא הם גם בעלי הדעה (קיפניס 2005). במילים אחרות, הקפיטליזם של ישראל יחד עם נספחיו הביורוקרטיים, הפוליטיים, האליטות הצרכניות והתקשורת – כולם מרוכזים במטרופולין תל אביב. אלה מפעילים את החברות הרב-לאומיות, שיש להן משרדים בעולם וגם במטרופולין תל אביב, מתוך רצון להבטיח את תפקודן היעיל במשק הגלובלי. רוב החברות הפועלות במשק הבינלאומי מרוכזות כאן, וסביבן נמצא ופועל מגזר השירותים העסקיים, כלומר חברות מענפי הבנקאות, ראיית חשבון, עריכת דין עסקית ופרסום ושיווק. כך למשל נמצאות בתל אביב כל הנהלות המוסדות הבנקאיים הגדולים, כ-86% מהנהלות המוסדות הבנקאיים הקטנים, כל הנהלות של קרנות הנאמנות ורוב החברות העוסקות בתיווך בניירות ערך, באשראי לא-בנקאי, בייעוץ ובביטוח. כ-95% מכלל החברות מתחום ההיטק אף הן שם, מהן כ-86% חברות תקשורת, כ-90% מהחברות של ענף טכנולוגיות המידע והאינטרנט, כ-60% מחברות האלקטרוניקה והחומרה וכ-80% מחברות תחום התוכנה. הלוחות שלהלן, כולם מהתחום הכלכלי, ממחישים עוצמה זו (לוחות 6-7).

כפי שנראה מלוח 6, רוב הפעילות של בעלי ההשפעה במשק מתרכזת בתל אביב רבתי.

לוח 6 : השירותים הפיננסיים והעסקיים בתל אביב-יפו ובישראל ב-2001

שירות פיננסי / עסקי	תל אביב-יפו	ישראל
הנהלות קרנות הנאמנות	100%	0
הנהלות המוסדות הבנקאיים הגדולים	100%	0
הנהלות המוסדות הבנקאיים הקטנים	90%	10%
הנהלות המוסדות הפיננסיים הלא-בנקאיים	53% (60% כולל רמת גן)	47%
עסקי התיווך בניירות ערך	59% (70% כולל רמת גן)	41%
עסקי תיווך אשראי לא בנקאי	38% (45% כולל רמת גן)	62%
משרדי יועצי וסוכני ביטוח	29% (40% כולל רמת גן)	71%
משרדי עורכי דין	39% (47% כולל רמת גן)	61%

מקור: עיריית תל אביב 2001

לוח 7 : מיקום מרכזי הפעילות הכלכלית הגלובלית בישראל ב-2004 (באחוזים)

יתר חלקי ישראל	מטרופולין תל-אביב	העיר תל-אביב	הענף / מיקום המשרדים הראשיים
5	79	16	תעשיות ההייטק
14	68	18	תקשורת
9	72	19	טכנולוגיות המידע
9	71	20	אינטרנט
42	58		תעשייה אלקטרונית
20	80		תעשיית התוכנה
16	15	69	עו"ד המשרתים את הכלכלה הגלובלית
0	14	86	משרדי פרסום המשרתים את הכלכלה הגלובלית
15	85		שרותי איכות כלכליים ואחרים

מקור: Kipnis 2005

לוח 7 מראה את מידת העוצמה של תל אביב בכל הנוגע לכלכלה הגלובלית, שאינה מותירה הרבה ליתר חלקי ישראל. השוליים הלאומיים בתחום זה כמעט שאינם קיימים! אם לא די בכך, הרי יותר מ-80% מבעלי ההשפעה בישראל (נכון ל-2004) מתגוררים בה.

העוצמה התרבותית

ריכוז האוכלוסייה, ההון והפעילות הכלכלית במטרופולין תל אביב יוצרים ביקוש רב לפעילות תרבותית ואמנותית. מטרופולין תל אביב הוא המרכז התרבותי של ישראל, מוקד הפעילות החברתית ומרכז תרבות הפנאי. נמצאים בו עיקר מוסדות התרבות במדינה: תאטרונים, משכן האופרה, תזמורת סימפונית גדולה, אולמי הופעות, מוזיאונים גדולים וכדומה. כך, רוב המשתייכים למעמד היצירתי (אלפסי ופנסטר בדפוס) מרוכזים בו – כ-60% מאנשי האקדמיה והמדע, כ-90% מאמני הבמה – שחקנים, זמרים, רקדנים והנלווים אליהם – כ-76% מהאמנים חברי אגודת הציירים והפסלים, וכ-54% ממשרדי אדריכלים (קיפניס 2005). העיר תל אביב-יפו עצמה מרכזת כ-75% מכלל הצופים בהופעות.

תושבי תל אביב רבתי מהמעמד הבינוני והגבוה נהנים מתרבות קוסמופוליטית מרתקת ועשירה, ובאווירה זו של עושר כלכלי ונהנתנות נוצרת תחושה של "הכול בסדר" – וגם אטימות לענייני השוליים ולתהליכים המובילים לפורענות.

את הפערים בין תל אביב רבתי לאזורי השוליים הלאומיים אפשר להציג כמעט בכל תחום, אף בתחומי הוצאות מע"צ על סלילת הכבישים. היו שנים שבהן כ-60% מכלל ההוצאות היו באזורי תל אביב רבתי. כך לגבי התחלות בנייה של משרדי השיכון שהיוו 70%-85% מכלל המכרזים שפורסמו בשנים שונות, תוך התעלמות מהשוליים. הוא הדין לגבי השקעות לתלמיד במונחי יחידות מרצה, לגבי רמת המורים, לגבי החינוך המשלים, מתקני הספורט וטיפול התלמידים, ובצורה קיצונית לגבי תחום הבידור והפנאי. ככל שנבדוק ונעלה נתונים חדשים, כך ניאלץ לדבוק במסקנה הנחרצת, כי לאדם הרוצה לשפר את איכות החיים שלו ולהעניק חינוך טוב לילדיו אין מה לעשות בשוליים – למרות השקט, היופי, חוסר פקקים, אקלים טוב יותר מאשר בקיץ התל אביבי. מעטים בישראל ובעולם רואים ביתרונות מסוג זה תחליף למעלותיה של העיר הגדולה.

נסכם פרק זה בקטע מתוך עבודתם של אלפסי ופנסטר (בדפוס):

לפריסה המרחבית של המעמד היצירתי יש משמעויות כלכליות וחברתיות מרחיקות לכת. בעשור האחרון הלכו הפערים בין השכר הממוצע בישראל לבין השכר בתחומי ההייטק וגדלו. במקביל גדלו ההוצאות על מותרות, מה שהגדיל מאוד את הכנסותיהם של עוסקים בתחומים אחרים של יצירתיות, בהם מקצועות העיצוב והאדריכלות.

מרחבי ההייטק וריכוזי המעמד היצירתי נעשו למרכזי צריכה פעילים ומשורתיים היטב, והפערים בינם לבין הריכוזים העירוניים בצפון ובדרום התרחבו. התמונה ברורה: ככל שגוברת החשיפה לגלובליזציה, ככל שגדלות ההשקעות והתפוקות בתחומי טכנולוגיות המידע, כך מתרחבת המצוקה וגדלים הפערים החברתיים והכלכליים בישראל. בשעה שהעוני הוא נחלת הפריפריה (אם כי נוכח גם במרכז הארץ), השפע ועודפי ההכנסה הם תופעה המאפיינת את מרכז הארץ, בחפיפה גדולה לריכוזי היצירתיות העסקית.

כל מה שאמרנו על העוצמה הכלכלית, החברתית והתרבותית חל גם על העוצמה החינוכית, הבידורית והקולנירית. **מה יש לחפש בשוליים הלאומיים עם נתונים כאלה?**

העוצמה התקשורתית של תל אביב

אין זה סוד, שרוב התקשורת הישראלית ממוקמת במרכז תל אביב, או לפחות הדוברים העיקריים בה. כך ערוצי הטלוויזיה, הרדיו, העיתונות היומית ("הארץ", "מעריב", "ידיעות אחרונות", "גלובס"), דוברי המשרדים השונים ואנשי אקדמיה מומחים לתקשורת. צוותי העבודה של כל המערכת הזאת, כתל אביבים (מכל גוש דן), חיים בין יהודים ומנהלים חיים עירוניים קוסמופוליטיים עשירים, כפי שתיארנו לעיל. הכרך היהודי הגדול נוטע בהם ביטחון רב. רובם מעולם לא ביקרו בין כפר-סבא לקלקיליה, 15 ק"מ מביתם, ואם ביקרו, ספק אם הבינו את הנעשה סביבם, משום שתשומת לבם הייתה נתונה ליקב סמוך, לבקתת גבינות או למסעדה בסגנון פרובאנס.

ממרחב אורבני זה הם בונים את תפיסת עולמם ה"יונית", ה"מוסרית", "שוחרת השלום", ה"אינטלקטואלית", תפיסה שאין לה כל קשר עם המציאות הישראלית כפי שתיארנו אותה עד כה. וצבא עיתונאים זה, חלקם מקצועיים ומוכשרים, חלקם בורים ועילגים (ראו נספח 2), הם המגדירים את סדר היום הלאומי. זו עיתונות העוסקת במדרכותיה של תל אביב ובחתוליה, הנכנסת לפרטי הפרטים של שיפוץ היכל התרבות של התזמורת הפילהרמונית, ומתעלמת לחלוטין (!) מן הנעשה בטבריה, עפולה, עכו, נתיבות, אופקים וכל יתר עיירות השוליים היהודיות (ראה נספח 2).

עיתונאי תל אביב מסרבים לבוא לאירועים, חשובים ככל שיהיו, בבאר שבע, בחיפה ובירושלים. החגיגה השנתית שלהם באה לידי ביטוי בכנס הרצליה (ראה נספח 1).

וכשאין דיווח על הפריפריה – היא אינה קיימת, וכשהכול סובב סביב תל אביב, מתעצבת בדיעבד תפיסת עולם מעוותת של ישראל ושל האיומים על קיומה. ובעוד ישראל מתכווצת סביב גוש דן, התקשורת עוסקת ברכילות, בחידונים ובמצעדי רקדנים.

אם העם היהודי יקים בעתיד ועדת חקירה לביורור סיבות קריסתה של ישראל, תשב התקשורת במקום כבוד על ספסלי הנאשמים (ראה נספח 2).

העוצמה הצבאית

מטרופולין תל אביב הוא מוקד הכוח הצבאי בישראל. במרחב זה שוכנים המטכ"ל ומשרד הביטחון, המודיעין, המכללות הצבאיות – המכללה לביטחון לאומי, בית הספר לפיקוד ומטה של צה"ל; התקשורת הצבאית, דובר צה"ל, גלי צה"ל והעיתון "במחנה". בתל אביב נמצאים המתקנים הצבאיים, שאמורים היו לשרת את המדינה כולה, בצריפין, בתל השומר וברמת גן; בסיסי הדרכה, בסיסי לוגיסטיקה, נמל התעופה שדה דב, מתקנים של חיל הים דרומה להרצליה וברשפון, שיכוני קצינים ברמת השרון, יבנה, ראש העין, מכבים-רעות, מודיעין – וזו רשימה חלקית בלבד. **קציני הצבא מאוד אוהבים את תל אביב, כמו כולם.** אין להם עניין לרדת דרומה, לעיר הבה"דים, למבני חיל האוויר והמודיעין המיועדים. זו הסיבה שכבר 50 שנה מדברים על העברת הבה"דים דרומה ו-30 שנה על העתקת המכללה לביטחון לירושלים.

מבחינה ביטחונית-אסטרטגית, ריכוז מטרות צבאיות בלב המדינה הוא דבר מסוכן ובפירוש לא הכרחי. מיקומם של המרכזים הביטחוניים, הכלכליים, התרבותיים, התקשורתיים ואחרים במקום אחד הוא מציאות בלתי מתקבלת על הדעת במדינה כישראל. מרכזיותה של תל אביב בישראל היא כה מכרעת, עד שעל ידי פגיעה בה ניתן לנטרל כמעט את כל הכוחות הפועלים במדינה, למעט הכוח הפוליטי שרובו מרוכז בירושלים – ואשר לו יש תחליף, מה שאי אפשר לומר על מרכזי הכוח האחרים. מובן, שכל גורם שירצה בעתיד להכניע את ישראל, ינסה לפגוע בתל אביב. צה"ל, המכיר באנומליה זו, החליט כבר לפני שנים רבות להוציא חלק ממתקניו לשוליים. בצנינות אפשר לומר, אז מה אם הוא החליט, הרי הוא לא הבטיח לקיים!

כותבי מסמך זה מוכנים לקבל עליהם את האחריות ולומר: **אין זה נראה לנו סביר שצה"ל יעזוב את מדינת תל אביב וכל סיפור העברת צה"ל "דרומה" לא יצליח:**

לוחות הזמנים של בניית התשתיות בדרום – סלילת כביש 6 עד צומת הנגב, בניית מסילת רכבת לאותו מקום, טיפול ברמת חובב, הרחבת כבישים במרחב – מנוהלים על ידי השלטון המרכזי בעצתיים וללא עניין. לכן, ללא תשתיות וללא סינכרוניזציה בין כל המהלכים, מאומה לא יזוז. שדה תעופה אחד ומתקן זה או אחר יתרחבו, ובזה יסתיים העניין. הערכה זו מבוססת על היכרות עם המתכננים הנוגעים בדבר, שכולם מתל אביב. גם התקשורת ובעלי עניין – תל אביבים אף הם – ימנעו את המעבר. ויש בכך גם יתרון מסוים, הרי על כל דונם האמור להתפנות עומדים בתור אנשי נדל"ן שרוצים למלאו באלפי יהודים, שמקומם בדרום או בצפון. אם ריאות ירוקות לא יצמחו מן הפינוי, מוטב שצה"ל יישאר במרכז.

חלקה של המערכת המתכננת בהתכנסות לתל אביב רבתי

מינהל התכנון של משרד הפנים, שבתיאום עם המשרדים הרלוונטיים אמור היה ליזום, לתכנן ולהוביל פרויקטים לאומיים בתחומי התעשייה, התחבורה, שמירת הנכסים הירוקים ופיזור האוכלוסייה (כפי שניסו לעשות בשנים הראשונות להקמת המדינה), מסתפק בשני העשורים האחרונים בניסיון לשמירת המצב הקיים, ונכנע שוב ושוב לכוחות הנדל"ן קצרי הראות. בשנות התשעים הייתה לישראל הזדמנות פז לפזר ברחבי הארץ כ-800 אלף יהודים יוצאי ברית המועצות לשעבר, אך במקום לשנות את מפת פריסת האוכלוסייה הוכנה תוכנית מתאר ארצית (תמ"א 31) ואחריה עוד אחת (תמ"א 35), המתמקדות שתיהן בעיקר בתל אביב רבתי. **תוכניות אלה בגדו בציונות כדי לזכות בהצלחה מיידית של קליטת העולים במקומות הביקוש הגדולים.** להרחבה בנושא זה ראה גם "ישראל 2007: על דמוגרפיה וצפיפות" (ביסטרוב וסופר 2007).

תוכניות הרות-אסון אלה, שטווחו במלל נמלץ, הן שהביאו לפריסה האומללה של אוכלוסיית ישראל כפי שהיא נראית ב-2008. אם עיקר המאמץ הלאומי הושקע במרחבי תל אביב רבתי, מה הפלא שהשוליים היהודיים, החלשים ממילא, קרסו לחלוטין. אחת ההצדקות המדהימות לכך באותם ימים הייתה, שישראל הולכת לקראת "סביבה של שלום" עם כל השכנים, ולכן אין מה לדאוג לשוליים הלאומיים, לגליל ולנגב, שהרי לצרפת דמינו, כשווייץ היינו. גם בימים אלה נשמעים קולות דומים, גישה המעידה על אי הבנה מוחלטת של מצבה הגאופוליטי של המדינה.

מתכננים מבריקים שהציגו תוכניות נפלאות על 2020 דיברו בשתי שפות, תלוי איפה הם הופיעו. באוזני הציבור הם השמיעו דברים על פיזור האוכלוסייה ועל דאגה לשוליים;

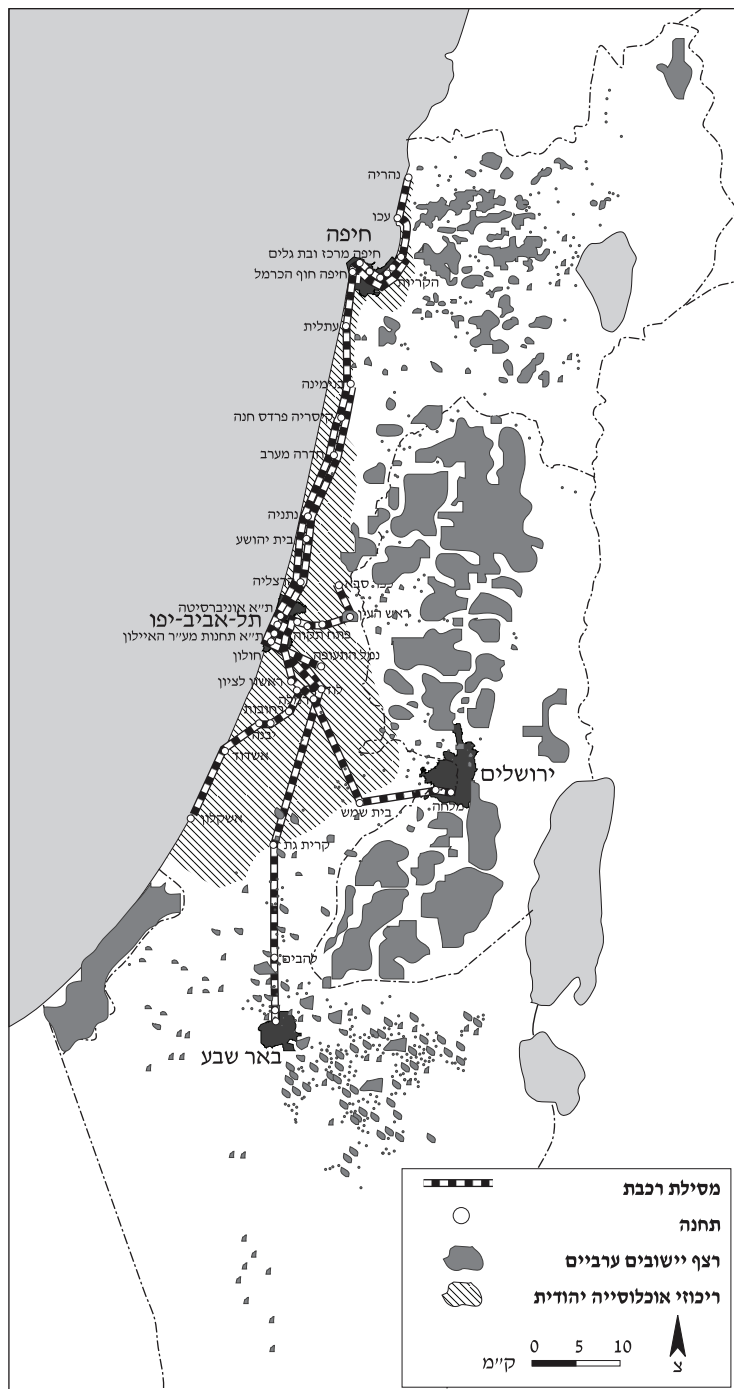
מאחורי הקלעים הם דאגו לתכנון אכלוס אזורים המתפנים מתשתיות לאומיות בצריפין, ברמת השרון, בצומת פי גלילות ובתל השומר.

דוגמה למדיניות אובדנית זו היא ההחלטה על הקמת העיר מודיעין. הדבר איפשר למאות אלפים למצוא דיור בקרבת תל אביב על חשבון השוליים הוותיקים, ובו בזמן יצר תנאים נפלאים לתושבי ירושלים רבים להגר (לברוח) למרכז, בעוד בן זוג אחד עובד בתל אביב והאחר עדיין בירושלים. ניסיון קשה זה הועתק לאחרונה צפונה, שם מנסים מספר ארכיטקטים בכל הכוח, הדמיון והמניפולציות להקים את "עיר המפרץ", כדי שנוטשי חיפה ונהריה יעברו אליה (ולא לגליל), ושגם תושבי כרמיאל, נצרת עילית ומעלות, שכבר יושבים בגליל ההררי, יעזבו את יישוביהם לטובת עיר חדשה זו במישור ליד חיפה.

וכך כותב קיפניס, שאף הוא מתכנן:

הפריסה ההתיישבותית בישראל היא של 'ראש ענק ללא גוף'. מציאות זו נוצרה עקב תהליך מתמשך של נסיגה ממדיניות פיזור האוכלוסין, ואפילו מגישתה הליברלית של מדיניות זו שאומצה על ידי צוות תמ"א 31 בראשית שנות התשעים, ובעקבותיה על ידי תוכנית האב ישראל 2020, על ידי מסמכי המדיניות למטרופולינים תל אביב וחיפה (קיפניס 2005 : 281).

גם פריסת קווי מסילות הברזל מראה מגמה תכנונית ברורה (מפה 5). במקום להשקיע את מרב המשאבים בתחבורה מסילתית מהירה שתקרב את הפריפריה למרכז עוד בעשור הנוכחי, הליכי תכנון של רכבת בצפון הארץ ובדרומה מוקפאים, אישורי תוכניות בניין מתעכבים ועבודות הביצוע חורגות ממסגרת הזמנים שנקבעו להם. כך למשל מתעכבות עבודות להכפלת הקו קרית מוצקין-נהריה, שמועד הפעלתו נקבע ל-2006, וקו הרכבת לכרמיאל נמצא עוד בהליכי תכנון. בשנת 2007 הוחלט על הקפאת פרויקט הרכבת לכרמיאל, והתקציב הועבר לבניית מחלף נוסף באזור אור עקיבא על מנת להקל על תושבי קיסריה ואור עקיבא להגיע לתל אביב. על קו הרכבת לקרית שמונה כבר מזמן הפסיקו לדבר. יש בכך משום אבסורד, שכן אורך התוואי של רכבת לכרמיאל הוא 22 ק"מ בלבד, קו אשקלון-באר-שבע עם תחנות בשדרות, נתיבות ואופקים – 70 ק"מ ותוואי רכבת העמק מחיפה דרך עפולה לבית שאן – 60 ק"מ. במדינה מודרנית אלה עבודות תכנון וביצוע של שנים ספורות, ובישראל אלה פרויקטים שמדברים עליהם כמה עשורים! ואין מדובר במחסור תקציבי: לדבריו של עזרא סדן, בעבר מנכ"ל משרד האוצר, האמצעים העומדים לרשות המגזר הציבורי והמשק בכלל גבוהים לאין ערוך

מפה 5 : קווי מסילת הרכבת בישראל בשנת 2008

ממה שהיו לפני 15 שנה ואף חמש שנים. הגיע זמן שתפעל רכבת של 35 דקות בין ירושלים לתל אביב, ובין באר שבע לתל אביב, וההשקעה בתשתית תאפשר זאת (סדן 2007).

ערביי ישראל – זרז חשוב בתהליך ההתכנסות לתל אביב

תופעת ההתכנסות היהודית למרחב תל אביב מועצמת בעקבות העובדה שבאזורי השוליים יש ריכוזים ערביים גדולים. היהודים המתגוררים באזורים אלה מעדיפים להגר למרכז.

בשנת 2007 מנו ערביי ישראל (כולל ערביי ירושלים) כ-1.5 מיליון, שהם כ-20% מכלל אוכלוסיית ישראל. הריבוי הטבעי של אוכלוסייה זו, שהוא מן הגבוהים בעולם, נע סביב 3.1% לשנה ב-2007 (באוכלוסייה המוסלמית). הריבוי הטבעי של הבדווים החיים בדרום הארץ גבוה אף יותר – 5.5% בשנה – עקב ריבוי נשים שרבות מהן באות מחוץ לישראל (מחברון, מרצועת עזה ומדרום ירדן). על פי התחזית, בשנת 2020 תגיע האוכלוסייה הערבית בישראל ל-2.0 מיליון ויותר. גם אם נפחית מהנתונים הללו את נתוני הדרוזים, הנוצרים, ערביי ירושלים והבדווים, עדיין מדובר, בנתוני 2007, באוכלוסייה מוסלמית של 870 אלף נפש, העתידה להגיע בשנת 2025 לשני מיליון. לגידול מהיר זה יהיו השלכות בשלוש רמות ברורות: המשפחתית, המוניציפלית והלאומית (ראה ביסטרוב וסופר 2007 : 30-33).

חוסר שביעות הרצון של ערביי ישראל ורצונותיהם הפוליטיים והדתיים באים לידי ביטוי בדרישות שונות: לבטל את המדינה היהודית-ציונית ולהפכה ל"מדינת כל אזרחיה", לחזור אל כפריהם הנטושים או לפחות לבנות מחדש את המסגדים ולחדש את הקבורה בכפרים הנטושים, ואוטונומיה בתחומי החינוך, התרבות, התקשורת והשלטון המקומי.

בספטמבר ובאוקטובר 2000 חלה עליית מדרגה ביחסי יהודים וערבים. מנהיגים של המגזר הערבי בישראל הסיתו להפרת חוק, לאלימות נגד שוטרים ולהסרה ולסילוק של סמלי הריבונות הישראלית כתחנות משטרה והדגל מתוך יישוביהם, ואף סניפי בנקים. סמלים ומוסדות כאלה הועלו באש ביישובים במשולש, בנגב ובגליל. השימוש באלומות כלל בין השאר חסימת צירי תנועה ראשיים, ירי והטלת מצור על נצרת עילית ועל אזור משגב. בקרב המפגינים נשמעו קריאות בנוסח "טבח ביהודים" ו"בדם ואש נפדה את פלסטין". התנהגות דומה הייתה בעבר – ביום האדמה במרס 1976,

במלחמת לבנון 1982, במהומות אום אל-פחם ב-1998 – אבל מעולם לא בהיקף כזה ובעוצמה כזאת.

מאז שנת 2000 ועד שלהי 2008 גדל מספר האירועים החבלניים שערכים תושבי ישראל היו שותפים בהם. אם אנו מחברים את מכלול הנתונים והתהליכים, התחזית איננה מעודדת. לכן יש צורך דחוף לאכלס ולחזק יישובים יהודיים בפריפריה, ובמקביל להתייחס באופן ענייני לצורכי המגזר הערבי.

בין העם הפלסטיני שמשני צדי הגבול קיימים קשרי נישואין, קשרי תרבות, קשרי כלכלה (רשמית ושחורה), קשרים דתיים ולאומיים וגם קשרים גאוגרפיים. יישובי "המשולש הקטן" (למשל אום אל-פחם, ברטעה, טייבה, כפר קאסם וכפר ברא) ויישובים ערביים בדרום (למשל חורה וכסייפה) נוגעים בקו הירוק ומחוברים ברצף גאוגרפי לאחיהם שמעבר לגבול. ג'נין שימשה במשך שנים בירה משנית, כלכלית, בעבור ערביי צפון ישראל עד לפרוץ אינתיפאדת אל-אקצה (ספטמבר 2000), ורמאללה הייתה מעין בירה תרבותית בעבור חלקים גדולים בחברה הערבית-ישראלית.

פערים חברתיים-כלכליים בין יישובי שוליים יהודיים לערביים

המבנה הדמוגרפי של המגזרים השונים בישראל (יהודים וערבים) כורך עוני, שיעור נמוך של המועסקים (בפרט נשים) ורמת השקעה נמוכה בהשכלה בקרב האוכלוסייה הערבית יותר מאשר באוכלוסייה היהודית (סדן 2005; פלוג וקסיר 2001). סדרה של מדדי רמת החיים מעידה על חולשה כלכלית-חברתית בקרב כלל הערבים בישראל. אוכלוסיית העוני המרוד היא בעיקר זו המוסלמית (גרונאו 2002). מכיוון שערביי ישראל מתגוררים בשוליים, אין סיכוי שבעתיד הקרוב יחול שיפור במצבם הכלכלי והחברתי.

לוח 8 עוסק בהבדלים בין היישובים היהודיים לבין היישובים הערביים בשוליים. ביישובי השוליים היהודיים שבהם יותר מ-10,000 תושבים מתגוררים כ-1.7 מיליון נפש, וביישובי השוליים הערביים שבהם יותר מ-10,000 תושבים מתגוררים בסך הכל יותר מחצי מיליון נפש. בין שתי אוכלוסיות השוליים האלה יש פערים גדולים במצב החינוך וההשכלה, בפרמטרים חברתיים-כלכליים ובמשתנים דמוגרפיים.

מחקרים מעידים על שיעור השתתפות נמוך בכוח העבודה בקרב הערבים לעומת היהודים, בעיקר בקרב הנשים. במהלך העשור ירד שיעור השתתפותם של הגברים

לוח 8: הבדלים בממדים חברתיים וכלכליים בין יישובי שוליים יהודיים ליישובי שוליים ערביים (יישובים המונים יותר מ-10,000 תושבים)

רמת מובהקות סטטיסטית	יישובי פריפריה ערביים (ממוצע 26 יישובים: אבו גוש, אבו סנאן, אום אל פחם, אכסאל, באקה אל-גרביה, ג'דידה-מכר, טורעאן, טירה, טמרה, יפיע, ירכא, כפר כנא, כפר מנדא, כפר קרע, מגאה, מגיד אל כרום, מעלה עירון, נצרת, סחינין, עראבה, ערערה, ערערה בנגב, רהט, ריינה, שפרעם, תל שבע)	יישובי פריפריה יהודיים (ממוצע 19 יישובים: אופקים, אילת, באר שבע, בית שאן, בית שמש, דימונה, טבריה, ירושלים, כרמיאל, מבשרת ציון, מגדל העמק, נצרת עילית, נתיבות, עפולה, ערד, צפת, קרית גת, קרית שמונה, שדרות)	משתנים חברתיים כלכליים
p<0.001	3	5	אשכול חברתי-כלכלי
p<0.001	122.9	88.4	יחס תלות
p<0.001	36.9	16.5	אחוז משפחות עם 4 ילדים או יותר
p<0.001	1,435	2,718	הכנסה ממוצעת לנפש (ש"ח בחודש)
p<0.001	5.8	11.1	אחוז הסטודנטים מתוך בני 20-29
p<0.001	29.3	43.8	אחוז הזכאים לבגרות מתוך בני 17-18

מקור: סופר וביסטרוב 2008, עיבוד נתוני מפקד האוכלוסין והדיוור 1995, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

הערבים בקצב מהיר מזה של היהודים, ואילו העלייה בשיעור השתתפותן של נשים ערביות בכוח העבודה הייתה אטית מזו של היהודיות. ממצאים אלה משקפים את מעמדם הפחות של הערבים בשוק העבודה, את שכרם הנמוך, את סיכוייהם הנמוכים יותר למצוא עבודה, וגם שינוי אטי יותר בנורמות החברתיות לגבי עבודת נשים. החשיבות שנשים ערביות רבות מייחסות לקרבת מקום התעסוקה למקום המגורים הפכה למגבלה משמעותית יותר עם גידול משקל השירותים בתעסוקה במשק בהשוואה לייצור התעשייתי (ברנדה, פלד, לוי וקסיר 2002).

ניתן לטעון, כי ההבדלים הגבוהים נובעים מאומדן מוטה ושגוי של ההכנסות במשקי הבית, הנובע מדיווח לקוי וחלקי. למשל, במגזר הערבי קיימת כלכלה "שחורה" ואין

דיווח מלא ותקף על גובה ההכנסות של משקי הבית. למעשה, מצבם הכלכלי של משקי הבית הנמנעים מלשלם את מלוא המס על הכנסותיהם והנהנים מעלויות קיום נמוכות יחסית – בין היתר בזכות קשריהם הכלכליים עם ערביי הגדה המערבית עד להקמת גדר ההפרדה – טוב בהרבה ממה שמדווח לרשויות וללשכה המרכזית לסטטיסטיקה. לכן, ייתכן שהפער בהכנסה לנפש בפועל אינו כה גבוה.

אבל, עדיין אנו עדים לפערים במשתנים של השכלה, יחס תלות ואחוז המשפחות מרובות הילדים. בהנחה שהפערים הכלכליים (פערים בהכנסות) בין היישובים נמוכים, מתבקשת המסקנה שלא "מעגל העוני" הוא הכופה על המשפחות סגנון חיים של ריבוי ילדים במשפחה ומחסור בהשכלה, אלא (אולי) גורם לא כלכלי הוא המותיר ילדים במגזר הערבי משכילים פחות מאשר במגזר היהודי בממוצע ויוצר יחס תלות כה גבוה. ייתכן כי גורם תרבותי-דתי הוא המוביל את משקי הבית לסדרי העדיפויות ולערכים מזרח תיכוניים אלה, ובכך מותיר אותם בשוליים של החברה הישראלית הדוגלת בערכים מערביים (כל זה קורה גם במגזר החרדי בישראל). על כל פנים, ברמה של תיאור ההבדלים בין המגזר היהודי למגזר הערבי בתחום הכלכלי-חברתי אנו עדים לתופעה של אי-שוויון חמור וקיום פערים בין שני העמים במשתנים החברתיים-כלכליים. התופעה קיימת, ושום תירוץ אינו מבטל את קיומה.

מדוע יושבים ערביי ישראל בשוליים ונותרים שם עניים יותר? התשובה היא שהם מתקשים לעבור למרכז מסויבות פוליטיות, כלכליות, תרבותיות ודתיות. אין פלא אפוא, שאל המתחים הגאופוליטיים הקשים הקיימים בין יהודים לערבים הצטרף הפן הכלכלי-חברתי-חינוכי.

כבר כיום יש בישראל אוכלוסייה ערבית גדולה בעלת תודעה לאומית מובהקת, הרואה עצמה חלק בלתי נפרד מהעם הפלסטיני שמרכזו בגדה המערבית. יש סיכויים רבים שבשני חלקי העם הפלסטיני יהיו כוחות גדולים דיים להביא להתקרבות ביניהם, כדי שבבוא היום הם יפעלו יחד לשם כינון מדינה פלסטינית גדולה – מן היס למדבר. העובדה שב-2008 נשמעים קולות מצד ערביי ישראל המסרבים לדון בקשרים אלה או באפשרות איחודם הלאומי עם ערביי השטחים אסור שתבלבל את יהודי ישראל, שכן כיום הפער הכלכלי בין ערביי ישראל לבין שכניו הוא מן הגדולים בעולם, ושום אדם שפוי לא ירצה לרדת ברמת החיים שלו. נוסף על כך, הפלסטינים לא יקלו על ישראל בדרך להפיכתה לעוד יותר יהודית וציונית, אלא יעשו הכל כדי לערער את הרוב היהודי בשלב א', על מנת להופכה למדינה דו-לאומית בשלב ב' ולמדינה פלסטינית מן היס עד המדבר בשלב ג', השלב הסופי.

בשנת 2008 מצויה בשטח זה משני עברי נהר הירדן אוכלוסייה פלסטינית של 9 מיליון נפש, וב-2020 היא תמנה כ-13 מיליון. על רקע זה צפויים מתחים לאומיים גוברים בתוך ישראל, וגם קשיים הולכים וגדלים בין ישראל לפלסטינים בכל חלקי ארץ ישראל וירדן (ראה מפות 3 ו-4). חברה יהודית של 6 מיליון נפש בקו החוף, מהם כ-4-5 מיליון במטרופולין תל אביב, תתקשה להתמודד בעוד 15 שנה עם מיעוט שימנה כ-2.5 מיליון פלסטינים בתוך המדינה, בצידם 6 מיליון פלסטינים השוכנים ביתר חלקי ארץ ישראל המערבית, ועוד כ-4.5 מיליון מעבר לנהר הירדן, שלכולם רצף טריטוריאלי הסוגר על מטרופולין תל אביב.

מי שמתחככים בשגרת היום-יום עם אוכלוסייה מרירה זו הם התושבים היהודים תושבי השוליים, וזה זרז נוסף לנטישת יהודים ולהתפשטות טריטוריאלית מהירה של ערבים. החיכוך הקיים בשוליים מעצם הווייתו מתבטא באלימות, בגניבות, בזרות הדדית, במבטים עוינים, בתחושת אי-ביטחון, ומדי פעם בהתפרצויות אלימות. תושבי ה"איים המערביים" שבליבה אינם מבינים מה קורה, העיתונות שלהם אינה משקפת את המציאות, והמסרים שהיא מביאה אינם רלוונטיים לישראל האמיתית. בעוד רמת החיים שלהם גבוהה, הם אטומים לשוליים לא פחות מאשר לעוני סביבם, והמסר היוצא מאיי הליבה הוא – "הכול בסדר" ו"החוסן הלאומי איתן".

במספר טריטוריות, דוגמת מזרח ירושלים, מרכז הגליל, ואדי ערה וצפון הנגב, ערביי ישראל הם כבר כיום רוב מכריע. כפי שראינו לעיל, אם לא תיעשה פעולה יהודית-ציונית דחופה, יש להניח כי בעתיד הלא רחוק תצטייר מפה ברורה למדי של חלוקת הארץ.

בשלב ראשון, המתרחש עתה ב-2008, בורחים יהודים מכל אזורי השוליים ומתכנסים בהדרגה בגוש דן. את ירושלים עוזבים חילונים לעבר מישור החוף או למודיעין ולמבשרת ירושלים, וחובשי כיפות סרוגות – לשטחים שמעבר לקו הירוק. מי שהיו המשענת הכלכלית של העיר הותירו עיר ענייה, מזוהמת, עם שירותים ירודים ותחושה כבדה של אובדן שליטה. החרדים נוטשים בכיוון לביתר עילית, אלעד ומודיעין עילית. במקביל לכך, המגזר הערבי הפלסטיני לא רק נכנס לעיר במספרים גדולים, אלא גם סוגר עליה בבנייה מאולתרת מאזור רמאללה-אל-בירה בצפון, דרך מכמשי-ענתא-ערב סואחרה-פזורות מדבר יהודה ועד בית סוחור-בית לחם-בית ג'אלה-בתיר וחוסין.

ההתכנסות אל גוש דן נעשית גם מן הצפון הרחוק והקרוב (כולל חיפה), וכמובן, מיישובי הפריפריה היהודית בדרום.

חלק שלישי: השלכות על המרכז כתוצאה מהתכנסות יהודי ישראל לתל אביב רבתי

עד כה הדגשנו את קריסת השוליים מחד גיסא, והצבענו על עוצמתה הגדלה של תל אביב מאידך גיסא. אבל למציאות זו יש השלכות נוספות. קודם כל, כבר עתה היא פוגמת ברווחתם של תושבי תל אביב רבתי, ובעתיד הלא רחוק תפגום עוד יותר, בכל תחום ועניין. השלכות אחדות כאלו נמנה להלן.

פגיעה בכושר הנשיאה של הארץ

התוצאה של ההתכנסות למרחב תל אביב היא כי ישראל-תל אביב מתקרבת מאוד לגבול כושר הנשיאה שלה. התופעה בולטת בעיקר במישור החוף שמוקדו העיר תל אביב-יפו – שני שלישים מאוכלוסיית ישראל מתגוררים על קו המים של הים התיכון! נציין, כי בישראל הצפיפות האנושית הגבוהה ביותר בעולם המערבי, ובלי להביא בחשבון את הנגב היא גבוהה פי כמה: צפיפות האוכלוסין בגבולות 1967 הגיעה ב-2008 ל-356 נפש לקמ"ר, וללא הנגב ל-845 נפש לקמ"ר. ב-2025 תגיע צפיפות האוכלוסין ל-455 נפש לקמ"ר וללא הנגב ל-1,068 נפש לקמ"ר!

עבור חברה מערבית הזוללת שטחים עד בלי די זוהי נורת אזהרה: בלי מקום לתשתית לאומית ומרחבים פתוחים, הנחוצים לשם השמירה על איכות החיים של מדינה מערבית, ישראל שועטת בדהרה אל בין מדינות העולם השלישי. פירושו של דבר – לחדול להיות, שכן ישראל לא תקלוט עולים מהעולם המערבי, והחזקים בחברה נסים וינוסו מכאן לעולם טוב יותר. כ-230 אלף ישראלים ירדו לחו"ל בעשור וחצי האחרונים ומתוכם כ-110 אלף עולי שנות התשעים מברית המועצות לשעבר (48%) (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2007). כל אלה הם כוח עבודה ומשלמי מסים פוטנציאליים, וישראל אינה מצליחה להחזיק בהם.

הגענו לגבול כושר הנשיאה בתחומים רבים: במערכת התחבורה, במערכות סילוק האשפה, הביוב ומניעת שיטפונות בערים המרכזיות. הדבר מביא להרס חופי הים, להיעלמות הדיונות, להרס החקלאות (שהיא בראש וראשונה צבע ירוק, אחר כך תרבות של עם ומכשיר ביטחוני, ורק לבסוף ענף כלכלי), להיעלמות השטחים הפתוחים, לקריסת מערכת התכנון הפיזי ברמה הלאומית והמוניציפלית, להידרדרות ביחסים

בין אדם לחברו, לאובדן הביטחון האישי לפערים חברתיים עצומים בין אוכלוסיות באותה עיר ובין מרכז הארץ לשוליה.

והעיקר, בישראל של 2008 אין חוק ואין אכיפת חוק. חיה כאן חברה, שבחלקים נרחבים ממנה (ואולי בכולה) אין סימני ריבונות ממלכתית, וההפקרות שולטת בכל. **המערכת השיפוטית והמערכת האוכפת, שגם הן תלושות מהמציאות בשוליים ובגבולות, אינן מתפקדות והנזק נורא: גבולות פרוצים, פשע ואללימות, חוסר תרבות נהיגה, בנייה בלתי חוקית, סחר בלתי חוקי – על כל המשתמע מהם.** החשש הוא, שעקב הריבוי הטבעי הגבוה הנמשך יוחמר שבעתיים כל שתיארנו וידרדר את ישראל עמוק לעולם השלישי. זו איננה המדינה היהודית הציונית היפה שעליה חלמו סבינו והורינו ושעליה אנו נלחמים. להלן נפרט מעט במספר תחומים.

קריסת מערכת התחבורה

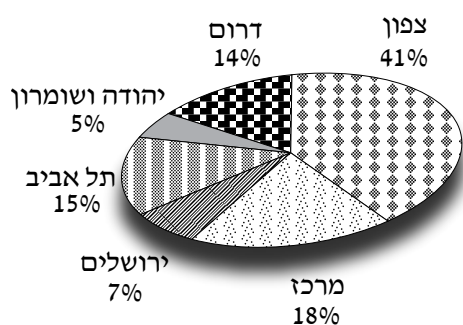
מערכת התחבורה היא גורם חיוני ביותר להנעת גלגלי החברה והכלכלה. הצורך בישראל בכבישים מהירים וברכבות הוא צורך אקוטי: ביישובים שמקושרים היטב לליבה המצב החברתי-כלכלי, טיב החינוך וההשכלה טובים יותר מאלה שאינם מחוברים למרכז, ולכן גם הסיכויים וההזדמנויות לעתיד של הפרטים המתגוררים ביישובים אלה (ראה לוח 4). במילים אחרות, ככל שנפגעת היכולת להגיע מהר למקומות העבודה ולמוסדות ההשכלה עקב קריסת מערכת התחבורה ובגלל התשתית התחבורתית שאינה עונה על הצרכים, כך נפגעים השוויוניות והצמיחה במשק. גורמי הייצור, העובדים והסחורות המתעכבים בפקקים אינם תורמים להגברת הפריון, ואילו תשתית תחבורה מפותחת שהולמת את צורכי המשק המודרני תורמת לקרבה רבה יותר בין השוליים למרכז, מקטינה את פערי הנדל"ן ותורמת לאינטגרציה חברתית (בן דוד 2003א, 2003ב).

התכנסות האוכלוסייה למרכז גורעת מהסיכוי לפרוץ את מעגל קריסת התחבורה בישראל. ככל שגדלה האוכלוסייה במרחב המצומצם של תל אביב, כך גדלים הביקושים שלה לפתרונות תחבורתיים, ומחיר הפתרון מאדיר והולך. וכמובן, מעט המשאבים מושקעים שוב ושוב במרחב תל אביב על חשבון השוליים ההולכים ושוקעים. כל חישובי העלות-תועלת נראים מגוחכים כאשר שוקלים את יתרונות פיזור האוכלוסין לא רק למדינה, אלא קודם כל להקלת העומס על תל אביב עצמה. על פי תחזית התחבורה, ב-2025 יהיו בתל אביב כ-2 מיליון מ"ר כבישים ועליהם 1.4 מיליון כלי רכב שיתפסו שטח של 3-4 מיליון מ"ר – היכן הם יעמדו והאם בכלל נוע ינועו?

מבין ההשלכות הסביבתיות העיקריות הנגרמות על ידי מערכת התחבורה העוברת את כושר הנשיאה שלה ניתן לציין את זיהום האוויר ומטרדי הרעש. פליטת הזיהום במרכזי הערים חושפת את הציבור למוזהמי אוויר הגורמים לעלייה בתמותה ובתחלואה, לרוב מחלות של דרכי הנשימה וכלי הדם והלב (המשרד לאיכות הסביבה 2005). מטרדי הרעש הנגרמים מתחבורה מדירים שינה מן האוכלוסייה ומתבטאים בירידה במחירי הדירות סביב שדות תעופה וכבישים ראשיים, בעיקר במרכז הארץ. שטחי הקרקע הרבים הנתפסים על ידי כבישים וחניונים מצמצמים וקוטעים את המרחב הפתוח ואוטמים את הקרקע בפני חלחול מים. תופעה זו חמורה ביותר באזור המרכז, שקיים בו מחסור בשטחים פתוחים וצפיפות כלי הרכב בו הולכת וגדלה.

גם כאן המסקנה ברורה: לטובת תל אביב רבתי עצמה יש להפחית את הלחץ עליה על ידי פיזור האוכלוסייה לפריפריה הרחוקה ולהקטין את התלות הכלכלית בה.

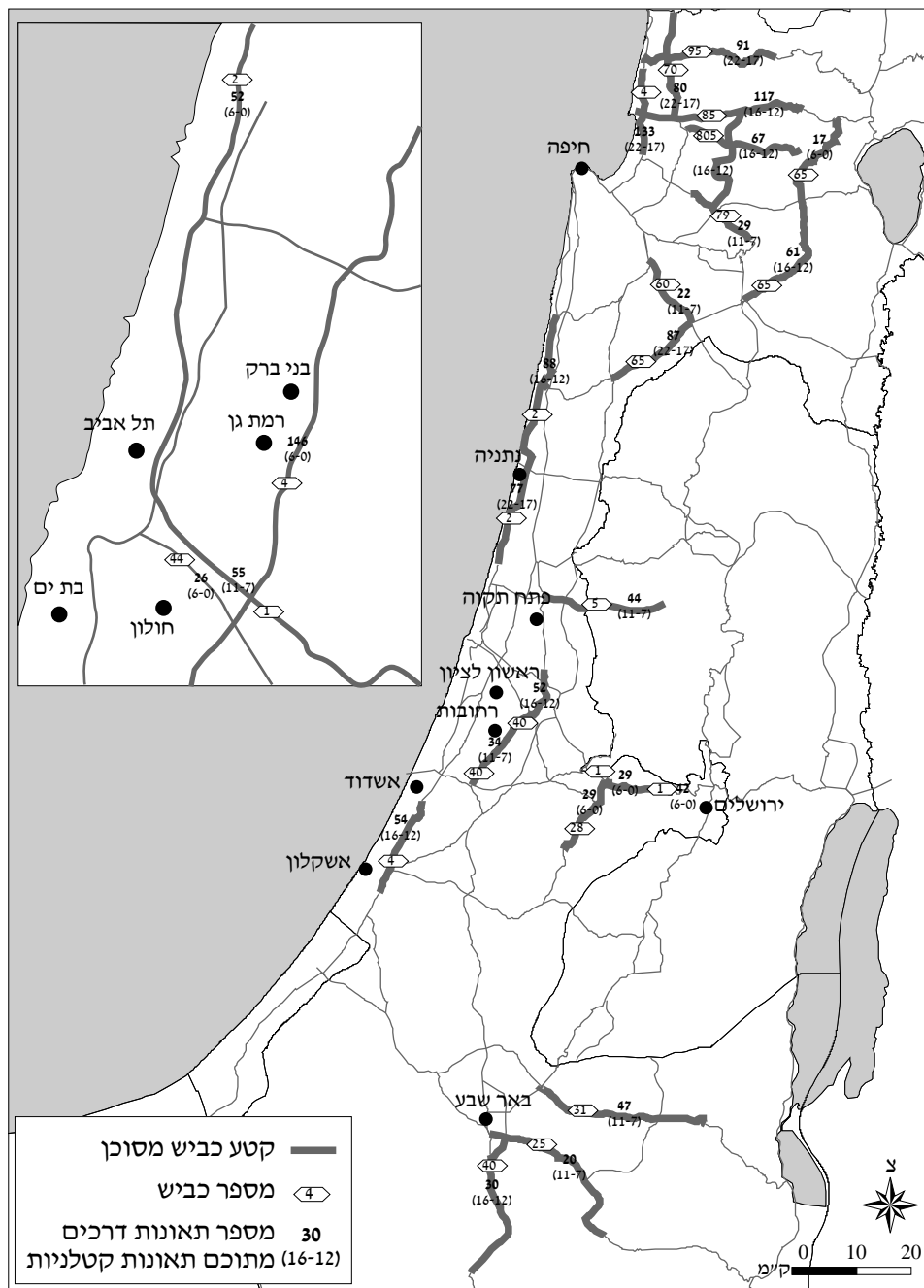
ומה קורה בינתיים בפריפריה? הזנחה של עשרות שנים, מחסור חמור בהשקעה בתשתית התחבורה והעדר מוחלט של תחבורה מסילתית למעט רצועת החוף יוצרים מצב שבו האוכלוסייה נשענת על הרכב הפרטי באופן כמעט בלעדי. צורת הנהיגה הרווחת בכבישי ישראל תורמת את חלקה לכך, ואנו מקבלים תמונה עגומה של עבירות תנועה, תאונות דרכים ונפגעים רבים. הכבישים והצמתים המסוכנים ביותר בישראל הם אלה שבפריפריה (מפות 6 ו-7).

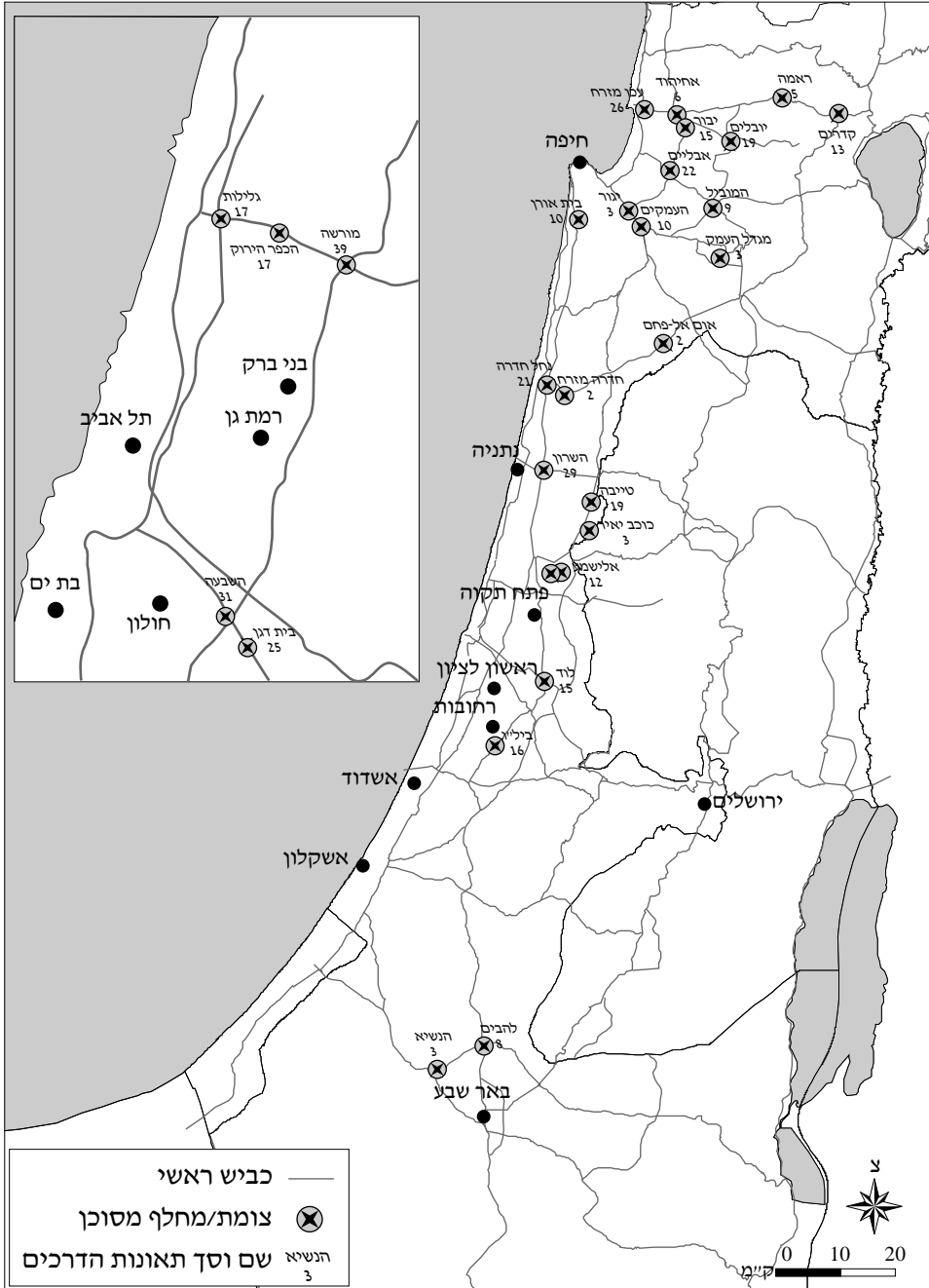
איור 2: התפלגות התאונות החמורות לפי מחוזות בשנת 2006, מקור: הדוח הסטטיסטי השנתי של תאונות הדרכים והאכיפה של משטרת ישראל, 26.04.2007.

www.police.gov.il

על פי הדוח של משטרת ישראל על תאונות דרכים ואכיפה לשנת 2006, רוב התאונות החמורות (41%) אירעו במחוז הצפון (איור 2). יותר מחצי ההרוגים בתאונות דרכים נהרגו בפריפריה (147 בצפון ו-95 בדרום מתוך 447 הרוגים ב-2006). ירושלים בולטת לרעה בתחום אחר: במחוז ירושלים כל תאונה שנייה (55%) מתוך התאונות הקשות והקטלניות היא פגיעה בהולכי רגל. בממוצע רב-שנתי הם מהווים כשליש מסך ההרוגים במדינה (משטרת ישראל 2007).

מפה 6: כבישים מסוכנים בישראל, מקור: הדוח הסטטיסטי השנתי של תאונות הדרכים והאכיפה של משטרת ישראל, 26.04.2007, www.police.gov.il

מפה 7: צמתים מסוכנים בישראל, מקור: הדוח הסטטיסטי השנתי של תאונות הדרכים והאכיפה של משטרת ישראל, 26.04.2007, www.police.gov.il

מפגעים סביבתיים

זיהום קרקע

בישראל רשומים כיום יותר מ-500 אתרי קרקע מזוהמת, וכחצי ממספר זה (248) הם במחוז תל אביב, שהוא המחוז הקטן ביותר בארץ בשטחו. במחוז ירושלים ישנם 80 אתרים מזוהמים, במחוז חיפה 59, במחוז הצפון 55, במחוז הדרום 39 ובמחוז המרכז 37 (המשרד לאיכות הסביבה 2005). לזיהום הקרקע השלכות סביבתיות ובריאותיות נרחבות ובהן זיהום מקורות המים, שכן מרכיבים מסיסים של המזהם מחלחלים דרך הקרקע ומזהמים את מי התהום.

זיהום רעש

59% מתושבי העיר תל אביב-יפו מוטרדים מזיהום הרעש בעיר (החברה להגנת הטבע 2005). רעשים רבים נחווים באופן סובייקטיבי כמטרד גם אם אין הם כרוכים בנזקים בריאותיים. בעיית הרעש רק תלך ותחריף, והפער בין ציפיות הציבור לגבי מניעת רעש ובין מקומה בסדר העדיפויות של הרשויות ילך ויעמיק (המשרד לאיכות הסביבה 2005).

שפכים

שפכים עירוניים הם מזהם המים הגדול ביותר בישראל. גם היום מוזרמים לנחלים ולוואדיות שפכים גולמיים או מטופלים-למחצה, אף בחלק מערי מרכז הארץ. האחריות לטיפול בשפכים העירוניים מוטלת על הרשויות המקומיות, אך רבות מהן אינן מוכנות לשאת בעול ההקמה והתחזוק של מערכות ההולכה, הטיפול והסילוק של שפכיהן. השפכים שאינם מטופלים או אלה המטופלים באיכות נמוכה מזהמים את מי התהום, הנחלים, הקרקע והים ופוגעים בצמחייה (המשרד לאיכות הסביבה 2005).

כרבע מכמות השפכים במדינה מוזרמים אל מפעל הטיהור של שפכי גוש דן (שפד"ן). בשנת 2003 טופלו ברמה הנדרשת בחוק 63% בלבד מכלל כמות השפכים. כבר בשנת 2010 צפויה הכמות לגדול ב-11% לעומת שנת 2005 (המשרד לאיכות הסביבה 2005). כמה אחוזים יטופלו אז?

פסולת

כמות הפסולת בישראל גדלה בשיעור של כ-5% כל שנה (המשרד לאיכות הסביבה

2005). במחוז תל אביב מיוצרים בממוצע 2.04 ק"ג פסולת לנפש ביום, בעוד הממוצע הארצי הוא 1.59 ק"ג לנפש ביום. מחוז ירושלים ומחוז הצפון מייצרים פחות מהממוצע הארצי – בירושלים מיוצרים 1.31 ובצפון 1.53 ק"ג לנפש ביום בממוצע (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2005). בסך הכול מצטברת פסולת בכמות של יותר מ-5 מיליוני טונות בשנה.

הררי פסולת אלה בתוספת העלייה בצפיפות האוכלוסייה וצמצום השטחים הזמינים מחריפים את הקשיים בדרך להקמת אתרים חדשים לסילוק פסולת. התוצאה הבלתי נמנעת היא מצוקת נפח הטמנה זמין. בשנים האחרונות מועברת אשפת תל אביב רבתי לאתר דודאים שליד באר שבע. גם אם אין בכך נזק מיידי, הרושם הוא שהנגב הוא פח האשפה של גוש דן.

הפתרון של מיחזור הפסולת, כפי שמקובל במדינות מפותחות, טרם מצא את דרכו לישראל (המשרד לאיכות הסביבה 2005).

מחסור בשטחים פתוחים

בשנים האחרונות ניכרת הידרדרות במשאב הסביבתי המרכזי – שטחים פתוחים. ישראל הופכת להיות אחת המדינות הצפופות בעולם, על ההשלכות הסביבתיות החמורות הנובעות מכך: חיסול ריאות ירוקות ומקומות נופש ורווחה לאוכלוסייה, מניעת חדירתם של מים למפלסי מי התהום, כליה של ערכי טבע, חי, צומח ונוף ושל מורשת תרבותית והיסטורית (המשרד לאיכות הסביבה 2005).

המחסור בשטחים פתוחים ניכר ביותר במרכז. למרות שהשטח הבנוי בישראל המשמש למגורים הוא 2.7% משטח המדינה, הרי במחוז תל אביב, שהוא הקטן ביותר, 40% מהשטח משמשים למגורים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2005). אם לא יקטן הלחץ על מחוז המרכז, צפוי לו עתיד בריאותי, אסתטי ותפקודי קשה ביותר.

סכנת ההגירה של ה"חזקים" לחו"ל או הסתגרותם ב"איים מערביים"

הבעיות שתוארו לעיל מביאות עמן גם הידרדרות חברתית, המתבטאת באי-שקט חברתי, בהרבה אלימות, בהפגנות, גניבות, אי אכיפת החוק והתערערו הביטחון האישי – תופעות ההולכות וגוברות מראשית שנות התשעים. אין ספק שמצב מתמשך כזה לא יהיה מקובל על חלק מהאזרחים היהודים שאורח החיים שלהם, כלכלתם

וציפיותיהם דומים לאלה של אזרחי המערב והיכולים להיקלט במערב ללא קושי. הם ישקלו הגירה לארצות שאיכות החיים בהן גבוהה יותר (ארצות הברית, אוסטרליה, ניו זילנד, מערב אירופה).

אפשרות אחרת היא שה"חזקים" יישארו בישראל (כי גם בעולם מכה הטרור והאנטישמיות מרימה ראש), אך תוך אדישות גוברת מצדם לנעשה במדינה בכלל ולנושאים קריטיים כמו השתתפות בבחירות והתגייסות לצה"ל ולשירות מילואים בפרט. יש המוציאים כספם לחו"ל, רוכשים דירות בארצות שונות או משיגים דרכון נוסף, אפילו של מדינות בעלות עבר אנטישמי נורא כליטא, לטביה, פולין ורומניה. על אלה יש להוסיף משברים כלכליים, שיעורי אבטלה גבוהים ומאות ואלפי פרוזיטים המוצצים את לשד האומה ומכווצים את המעמד הבינוני, שהוא עמוד השדרה של כל דמוקרטיה וערובה לשגשוג כלכלי. יש הרואים בתהליכים אלה סיכון לאומי במלוא מובן המילה, ואמנם אין ספק שהם פוגעים ביציבות המדינה.

במרחב תל אביב נמצאים מרבית החוליים שתיארנו. נוסף על כך מסתמנת התופעה של הסתגרות ב"פרברי העשירים", היינו באתרי מגורים מוקפי חומה, עם זקיף בכניסה הבודק כל יוצא וכל בא, דוגמת אתר הבנייה העומד להיבנות על שטח מלון רמת אביב לשעבר. לא הרחבנו בעניין מסרבי הגיוס והעיתונות הקוסמופוליטית והאנטי-ציונית, שמוקדה בעיר תל אביב (נספח 2). פיזור נאות של האוכלוסייה יאפשר לטפל בחלק ניכר ממפגעים אלו, שרק ראשי הפרקים שלהם הובאו כאן.

חלק רביעי: כיצד לעצור את ההתכנסות לתל אביב

רבתי – חלופות

לפנינו שתי חלופות: הראשונה – החיים זורמים היום כמו אתמול וכמו שלשום ואין שום תכנון לאומי מכוון. התוצאה מתוארת באיור 3 ומפה 8. סופה של ישראל במקרה כזה נחרץ. החלופה השנייה – הכרח לשנות כיוון. איור 3 מייצג את החלופה הראשונה, שמהותה היא שב ואל תעשה.

כיצד בולמים את התפתחות תל אביב המואצת?

פעולות מן הסוג של שנות החמישים והשישים אינן יעילות במאה ה-21, שבה נחלש כוחו של השלטון מול הכוחות הכלכליים הגלובליים והמקומיים. עם זאת, רשויות השלטון עדיין יכולות לרסן, לעודד ולשנות מהלכים סטיכיים. יש גם לזכור, כי אנו (עדיין) חיים בחברה דמוקרטית, ולכן אין להטיל גזירות המאפיינות משטרים טוטליטריים. עם זאת, כפי שניסינו להוכיח, **ישראל מתכווצת ומדינת תל אביב נמצאת בסכנה קיומית בטווח של 15-20 שנה, ויש לעשות הכול כדי לשנות את מסלול ההליכה לקריסה ולאבדון.**

חברה החפצה בשיפור רמת החיים שלה זקוקה לשוק פתוח ותחרותי. זה תנאי הכרחי, אך לא מספיק. הממשלה חייבת להכיר בקיומם של כשלי שוק ובצורך להתמודד איתם, ובניית התשתיות האנושיות והפיזיות שיאפשרו לכל תושבי המדינה למצות את הפוטנציאל הטמון בהם היא באחריותה (בן דוד 2005א).

להלן מספר דוגמאות ליכולת לבלום את התהליכים שעליהם הצבענו, בהתבסס על הנתונים שהבאנו. הפעולה חייבת להיות חזיתית וארוכת טווח, ולא פעולה יחידה בטווחי זמן קצרים שהם חסרי תועלת.

פיזור מוסדות ציבור

בתוך שלוש-חמש שנים יש להעביר את כל המוסדות הלאומיים המצויים בתל אביב לירושלים (כולל מתקני הצבא בחצר גלילות וחלק ממשרדי משרד הביטחון), ולסגור או לצמצם את כל יתר המשרדים הממלכתיים השוכנים בתל אביב. יש לזרז את העברת צה"ל דרומה – עיר הבה"דים, חיל האוויר, המודיעין, תע"ש. **אסור להקים באזורים**

מה קורה בשוליים?

נהירה של יהודי השוליים אל מרחב תל אביב

השוליים הלאומיים (הגליל, הנגב הצפוני, ירושלים) מאבדים בהדרגה את סממני הריבונות היהודית-ישראלית ומקבלים אופי של ריבונות פלסטינית

קשרי השוליים הפלסטיניים בישראל עם העולם הערבי מחוץ לגבולות מפוררים את הגבול ומחדירים מבחוץ גם שורה של אלמנטים פלייליים וחבלניים

השוליים מקבלים סממנים בולטים והולכים של עולם מתפתח בגין ריבוי טבעי גבוה, מגבלות של יציאה לעבודה, אי אכיפת חוק, אי תשלומי מסים כנדרש, כלכלת מזומנים, פעילות הולכת וגוברת של העולם התחתון. תרבות פלילית זו חודרת בהדרגה לתל אביב רבתי ומערערת את שלטון החוק בכל מקום

כל התהליכים שתוארו מדרדרים את השוליים הלאומיים, בעוד המרכז נותר בלי הריאות הירוקות, בלי המרחבים לקליטת הביוב והאשפה, מקורות המים ניטשים. מערכות החינוך, התרבות, החברה והכלכלה בשוליים נחרבים והולכים

התכנון הלאומי, האזורי והמקומי בשוליים קורס

התהליכים בתל אביב רבתי

השתלטות בעלי ההון והכוח מהליבה על הכנסת ומוקדי הכוח האחרים במדינה, כשמום נציגי שוליים חלשים. מכאן אדישות לאתגרים לאומיים ציוניים, למדיניות פיזור האוכלוסייה ולשיקום השוליים

הלחצים הדמוגרפיים והכלכליים על המרכז גוברים והולכים, ומכיוון שהמרחב התל אביבי מוגבל בטריטוריה, החיים במרחב זה נעשים בהדרגה קשים יותר. הדבר מלווה בהשלכות על איכות החיים, כמו זיהום, צפיפות יתר, אלימות, קריסת מערכת אכיפת החוק, קריסת התכנון הלאומי והאזורי, הידרדרות בכל המאפיינים של עוצמה ותרבות

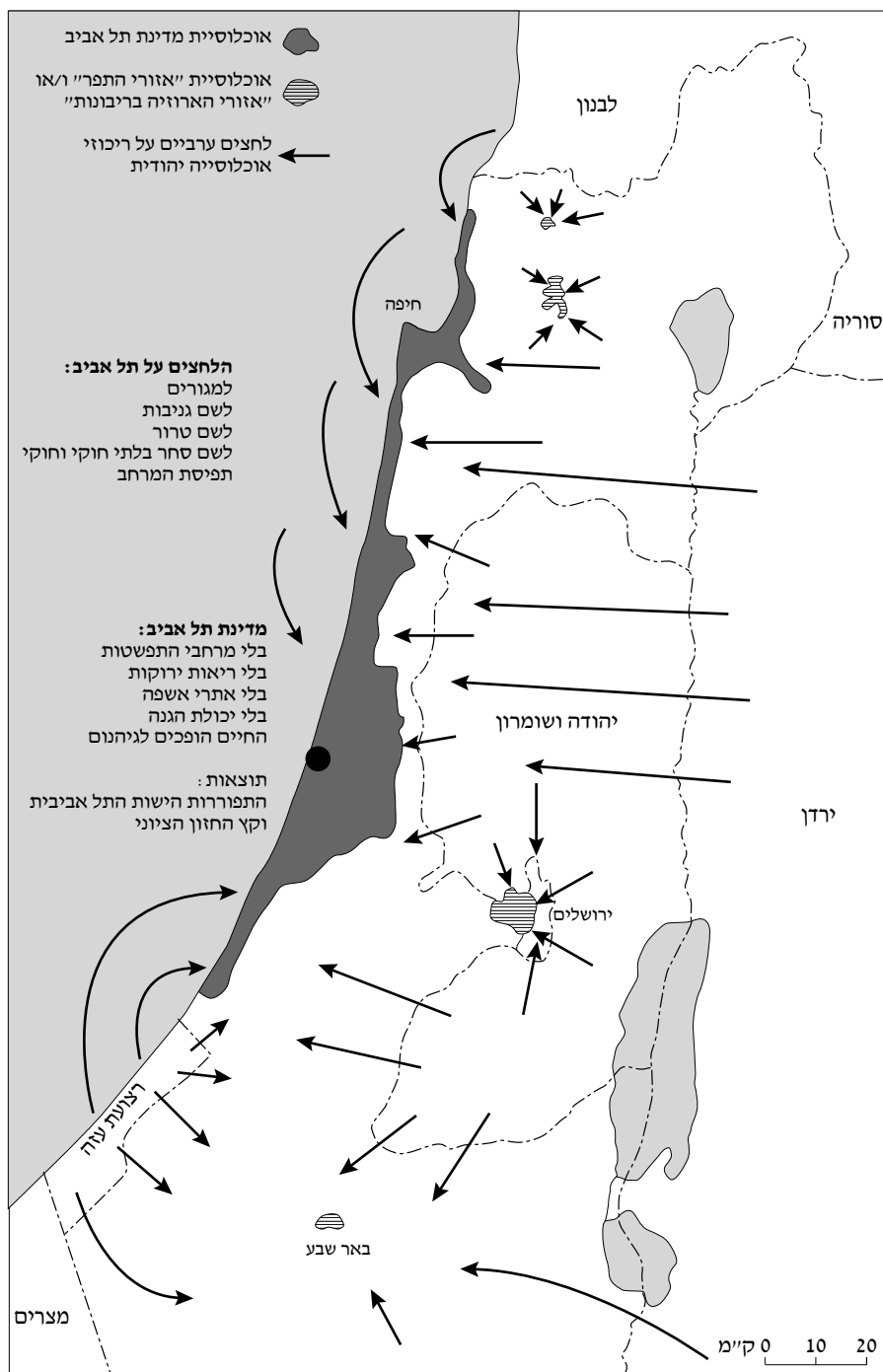
האוכלוסיות החזקות מסתגרות בשכונות משלהן (איי מערביות), שם נמצאים כל סממני העולם המפותח. אוכלוסיית העשירים מכתיבה את סדר היום הכלכלי, הלאומי והתרבותי, סדר יום שאינו רלוונטי למציאות

התוצאות

הצטמצמות של הטריטוריה היהודית וחשיפתה לחדירה ערבית-מוסלמית, תוך קריסת כל סממני הריבונות הישראלית-יהודית-ציונית

שילוב של שוליים עניים, זרים ומנוכרים עם הידרדרות באיכות החיים במרחב תל אביב יוצר את כל התנאים לקריסת הישות הציונית ואובדנה בטווחי זמן קצרים מאוד

איור 3: סיכונים לישראל בשל התכנסות היהודים לתל אביב רבתי

מפה 8 : התכנסות לתל אביב ומחירה הצפוי

המתפנים על ידי צה"ל שכונות יוקרה, אלו רק יגבירו את אכלוס תל אביב רבתי. בינואר 2008 אותת צה"ל, כי לא בטוח שכביש 6 יגיע במועד המתוכנן לעיר הבה"דים ולא הרכבת ואף לא כביש 4 עם ארבעה מסלולים מבאר שבע לעיר הבה"דים. אם כן, ברור שתוכנית צה"ל לרדת דרומה מתה בטרם נולדה. המסקנה ברורה: יש לבצע מיד את שלוש תוכניות התשתית המוזכרות, ועל חשבון הקפאת כל בנייה במרכז (למשל, הפסקת בניית מחלף אור עקיבא).

תחבורה המקרבת פריפריה למרכז

יש לפעול במהירות לקידום מערכות תחבורה מודרנית ביותר לפריפריה ובה כבישים מהירים ורכבות ושני שדות תעופה חדשים, אחד בדרום ואחד בצפון. שיפור באמצעי התחבורה שמחברים את אזורי הפיתוח למרכז הארץ יקרב את השוליים למרכז, כלומר, יקרב את העובדים למרכזי הלימוד, ההכשרה המקצועית ומוסדות השלטון – ואת כוחות ההוראה הטובים לאזורי הפיתוח (ברגמן ומרום 2005).

הכספים למטרות אלה יילקחו מהתקציב הלאומי ויבואו על חשבון עצירת פרויקטים בתל אביב רבתי. מס מיוחד שיוטל על תושבי מדינת תל אביב בגין "היותך תושב מדינת תל אביב" יממן את מפעל פיזור האוכלוסין לטובת ישראל ולמען שיפור איכות החיים של אנשי הפריפריה והמרכז גם יחד. ייפסק הסבסוד הממלכתי לכל מפעל ציבורי-לאומי בתל אביב רבתי, ואלה ידורבנו לעבור לערי השוליים.

חינוך והשכלה גבוהה

יש לעצור את סבסוד האוניברסיטאות והמכללות בתל אביב רבתי ולסייע לקידום האוניברסיטאות רק ביישובי השוליים, וקודם כל לאוניברסיטת בן-גוריון בבאר שבע ולמכללות בכרמיאל, בצפת ובקרית שמונה. חשוב במיוחד שהממשלה תפעל להגדלת ההון האנושי והון התשתית באזורים אלו, לרבות טיפוח החינוך ואיכותו, דבר שיצמצם גם את האי-שוויון בחלוקת ההכנסות במשק (ברגמן ומרום 2005). מערכת החינוך צריכה לפעול להעלאת רמת החינוך בקרב הילדים באוכלוסיות בעלות הכנסה נמוכה, ובכך לפעול להקטנת הפערים בהישגים. שיפור מערכת החינוך יקנה את הכלים להשתלבותם העתידית המוצלחת של ילדים ממשפחות עניות בשוק העבודה ויתרום בכך לצמצום הפערים ולחילוצם ממעגל העוני (פלוג וקסיר 2001). מדוע אוקספורד, קיימברידג', ווסט פוינט וקולורדו ספרינג יכולים להצטיין ולמשוך אלפים למרות שהם בשוליים?

שיפור שירותי הבריאות בשוליים

יש לשפר את שירותי הבריאות בשוליים, ואין מדובר רק בהשקעות הון, אלא בקידום משמעותי של כוח אדם שירצה לעבור לפריפריה. הרופאים הטובים רוצים את תל אביב או ירושלים.

אילוץ התקשורת להגיע לשוליים

לנוכח אירועי הכנס היחצ"ני הנקרא "כנס הרצליה", שהפך להיות הפרלמנט האמיתי של ישראל-תל אביב, על חופה של הרצליה, אנו מציעים צעד דרסטי נוסף: על כל נושאי המשרות (אזרחים ולובשי מדים) ייאסר להופיע בתל אביב רבתי, אלא רק בירושלים בכל הצהרה מדינית או ציבורית – כמו שעושים נשיא ארצות הברית ודובריו בושינגטון הבירה. מובן שדובר צה"ל חייב לעבור לירושלים לאלתר!

החלטה כזאת תאלץ את התקשורת התל אביבית לצאת מן החממה שלה, לעלות לירושלים ולהתפזר בשוליים. בבואם לשם הם ייתקלו בנופים, באנשים, בבעיות ובגבולות שעד כה לא ידעו על קיומם. כאשר ידווח רבות על ההפקרות בשוליים, על הגבולות הפרוצים שם (גבול מצרים, כמשל), על נטישת השוליים, או אז יתעוררו גם בתי המשפט ובהם בית המשפט העליון ויבינו שיש נתק בין ה"משחקים" הלא-רלוונטיים דמויי הולנד-בלגיה בבתי המשפט הירושלמיים והתל אביביים, לבין המציאות המזרח-תיכונית ליד הר חרף, ניצנה, עין חצבה, לקיה, כסיפה, באר שבע, ואדי ערה וכדומה. פעולות כאלה, ובצדן עידוד ממשלתי מסיבי של מפעלי תעשייה לעבור מתל אביב רבתי לשוליים היותר רחוקים, יביאו לשם בעקבותיהם מקצת מרואי החשבון, עורכי הדין, מסעדות היוקרה ושאר מרכיבי הכוח של תל אביב. הסברה נכונה ונמרצת תבהיר לתושבי תל אביב רבתי (לאינטליגנטים ולציונים שביניהם), כי מהלכים אלה הכרחיים להצלת ישראל ולהצלת תל אביב עצמה.

כל שאמרנו יהיה חסר ערך, אם במקביל לא תוגבר אכיפת החוק בכל תחום ותחום, עם אפס סלחנות ומאמצים כבירים להחזרת ישראל לעולם המפותח גם בתחום החינוך, איכות הסביבה ותחומים נוספים. מודעות של בעלי הון למשבר שבו אנו דנים, כפייה על התקשורת לצאת מן הבועה ולחץ על הפוליטיקאים וחברי הכנסת – כל אלה יביאו למפנה. השינוי יכול להיעשות רק על ידי מנהיגים בעלי שיעור קומה, נבונים, הגונים ובעלי תפיסת עולם ציונית, ולא בשום דרך אחרת.

עם זאת, אנו סקפטיים מאוד לגבי הנאמר. המהדורה הראשונה של מסמך זה יצאה לאור בראשית 2006 והופצה באלפי עותקים. כל הקשת הפוליטית והצבאית ומקצת מהרמות המוניציפליות הזדהו עם הנאמר ועם הצורך לעשות משהו. אבל, בכנס הרצליה 2007 ראינו כי השאיפה לפרסום וההסתופפות סביב בעלי ההון והתקשורת מעבירים מנהיגים על דעתם, ושוב הם ירדו מבירת הצללים בירושלים (שכה "אוהבים" אותה) לבירה האמיתית ולפרלמנט האותנטי של מדינת תל אביב – למלון דניאל בהרצליה!

קירוב האוכלוסייה הערבית

חלק מהמאמץ להציל את השוליים קשור כמובן לשיפור איכות החיים במגזר הערבי. בן-דוד (2005) מציע להתחיל להשקיע בתשתיות החינוכיות, הפיזיות והבריאותיות של האוכלוסייה הערבית בישראל, להפסיק את האפליה האזרחית נגדם ולאפשר לגברים ולנשים להשיג השכלה בכל הרמות ולהשתלב במקומות עבודה התואמים את כישוריהם. כמו כן, לספק להם כל אותן הזכויות שמקבלים היהודים בארץ – ששום אוכלוסייה ערבית אחרת במזרח התיכון אינה זוכה בשכמותן – ולהטיל עליהם אותן החובות, כולל חובת השירות למדינתם, כי גם להם יש במה להתגאות וגם להם יש הרבה מה להפסיד, אם יאונה רע למדינת ישראל (בן-דוד 2005).

גם בעניין זה אין לנו ציפיות רבות. זה 60 שנה שחכמים ונבונים בחברה ישראלית אומרים שצריך לעשות כך וכך, ודבר לא נעשה. האם יקום פתאום מישהו ויפעל למען העניין הערבי, למשל, ינסה לפתור את בעיית הבדווים שפוגעת קשות בבדווים עצמם ובחברה הישראלית כולה, או ידאג לאכיפת החוק במגזר הערבי בצפון ישראל, ובד בבד יפעל להשוואת התנאים לתושבי השוליים לאלה שבמרכז – יהודים וערבים גם יחד? ספק רב הוא בעינינו. אדרבה, יש להניח שנמשיך לשמוע מלל גובר והולך לצד אי-עשייה בכל הנוגע לפריפריה. זאת תחזית קשה המעוגנת במציאות מרה.

מבקר המדינה – אולי הוא יכול לזרז עשייה?

אנו פונים למבקר המדינה ומציעים לו לסייע על ידו בנושא הנדון, למשל, לבדוק מדוע הוחלט על הפסקת תכנון הרכבת לכרמיאל והעברת הכסף למחלף באור עקיבא – ייתכן שנגלה את האיש שהביא להחלטה אומללה זו; מדוע אין סינכרוניזציה בין משרדי הממשלה בעניין עיר הבה"דים; מי עומד מאחורי הרעש הסביבתי של עיר הבה"דים ורמת חובב; מדוע חצר המכללות של צה"ל עדיין איננה פועלת בבירה ש"חבורה לה

יחדיו"; מדוע משתתפים משרדי הביטחון, החוץ, ראש הממשלה, הסוכנות היהודית, המועצה הציונית וכו' במימון כנס הרצליה שבו מספקים סעודות חינם לעשירי תל אביב.

סיכום: התכווצות הריבונות היהודית

בעקבות התכנסות היהודים לתל אביב רבתי נותרת בשוליים של ישראל אוכלוסייה יהודית חלשה ומתבגרת ולידה אוכלוסייה ערבית ענייה אך מתעצמת, ובעלת ביטחון רב. הדימוי של השוליים הוא שלילי, מה שמקשה על מדיניות פיזור האוכלוסין חדשה, מה עוד שהמרחבים שאפשר היה להפנות אליהם יהודים הולכים ואוזלים שם. התקווה שתל אביב רבתי תגלוש לשוליים, כמו הגלישה ממנה להרצליה, לראשון לציון, לנתניה ולכפר ביל"ו נעוצה בטעות בהערכה של לוחות הזמנים של מועד הגלישה לשוליים הרחוקים ושל מה שקורה שם בינתיים. מעבר לגידול הדמוגרפי של ערביי ארץ ישראל ישנה התפשטות רחבת היקף של מגזר זה בכל אזורי השוליים של ישראל, ובעיקר בנגב הצפוני. זהו תהליך הסוגר על מדינת תל אביב והמכווץ אותה עד לרגע שבו היא תקרוס.

אם יישארו יהודי ישראל בגוש דן רבתי, הוא יהיה עיר-מדינה ללא עורף לוגיסטי, ללא ריאות ירוקות, ללא מרחב פיתוח, מוטרדת מכל הכיוונים בחדירות ובפיגועים. ימי חייה יהיו ספורים עד לניצחון הפלסטיני-ערבי המוחלט. לפי הערכתנו, אם לא ייעשה מהלך דרמטי לשנות את מהלך הדברים, הרי לוח הזמנים לאסון זה הוא בטווח של 15-20 שנה, כלומר, סביב שנת 2020 תימצא ישראל בסכנה קיומית, ולא בגלל איראן, החמאס או צבאות ערב, אלא עקב מחדל של מנהיגי מדינת תל אביב, ובהם מנהיגי ציבור ופוליטיקאים מדרגה נמוכה ביותר, בעלי הון צרי אופק, תקשורת אטומה ואנשי אקדמיה ציניים.

לערביי ישראל יש סיבות רבות לרצות בשינויים: ההמנון והדגל של ישראל הציונית אינם לרוחם, ובכלל, שליטת יהודים על מוסלמים איננה מתקבלת על הדעת בחלק זה של העולם. במשך השנים הופקעו מהם אלפי דונמים של אדמה. קודם לכן איבדו הם ואחיהם 380-400 יישובים. על הריסותיהם יושבים לתפארת יישובים יהודיים פורחים, למשל רמת אביב ג' (במקום שיח מוניס), אזור אנדרומדה ביפו, עין כרם בירושלים, רמלה ולוד, חיפה התחתית, טבריה ובית שאן, קרית שמונה וצפורי, קיבוץ סאסא, קיבוץ הראל ומאות אחרים. בתחילת הדרך חיו ערביי ישראל תחת משטר צבאי ובפחד מתמיד מגירוש חוזר. רובם מתגוררים בשוליים הגאוגרפיים של המדינה, שהם כאמור חלשים יחסית מבחינה כלכלית מהמרכז החזק, כמוהם כתושבים היהודים של אלקוש וזרעית, אביבים, ירוחם ודימונה. כל יושבי השוליים מקופחים,

אך הערבים שבעתיים. הזנחת השוליים והיחלשות הריבונות הציונית שם ממריצה כוחות ערביים להביא לשינויים במפה הציונית של ישראל.

אנו חוששים, כי ככל שיידחה הניסיון לעצור את התהליך ההרסני המתואר, הוא יחייב אמצעים פחות דמוקרטיים ומקובלים. במילים אחרות, מי שחרד לדמוקרטיה הישראלית חייב לפעול כעת, כי בנתונים הגאופוליטיים החדשים של האזור ושל ישראל בפרט הולכים ואוזלים ימיה.

מקורות

- אלפסי, נ' וט' פנסטר. 2005. העיר הלאומית והעיר העולמית: ירושלים ותל אביב בעידן של גלובליזציה. *סוציולוגיה ישראלית*, 6(2), 265-293.
- אלפסי, נ' וט' פנסטר. בדפוס. ערים יצירתיות: ירושלים, תל אביב והכלכלה החדשה, *סוציולוגיה ישראלית*.
- ביסטרוב, י' וא' וסופר. 2007. *ישראל 2007: על דמוגרפיה וצפיפות*. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.
- בן דוד, ד' 2003א. התוואים הכלכליים-חברתיים של מדינת ישראל. *רבעון לכלכלה*, מרץ 2003, 27-46.
- בן דוד, ד' 2003ב. תשתית התחבורה בישראל מההיבט כלכלי-חברתי. *רבעון לכלכלה*, מרץ 2003, 91-104.
- בן דוד, ד' 2005א. נתניהו, השוק והגיונגל. *הארץ*, 18.08.05.
- בן דוד, ד' 2005ב. המבריק של ליברמן. *הארץ*, 31.08.05.
- ברגמן, א' וא' מרום. 2005. תרומת ההון-האנושי לצמיחה ולפריון במגזר העסקי בישראל 1970 עד 1999. בנק ישראל, מחלקת המחקר, *סדרת מאמרים לדיון*, 2005.14.
- ברנדה, ע', א' פלד לוי ונ' קסיר (קלינר). 2002. מדיניות הממשלה ושיעורי ההשתתפות בכוח העבודה של האוכלוסייה בגילי העבודה העיקריים בשנות התשעים: ישראל ומדינות OECD. בנק ישראל, מחלקת המחקר, *סקר בנק ישראל*, 74, 61-7.
- גרדוס, י' 1990. 'התכווצות המדינה' – לקראת הונג-קונג יהודית במזרח התיכון – האם מדיניות פיזור האוכלוסין פשטה את הרגל? *רבעון לכלכלה*, מאי 1990, 88-90.
- גרונאו, ר' (עורך). 2002. *אי-שוויון בישראל: חצי הכוס הריקה וחצי הכוס המלאה*. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- דור, א' 2004. מפעל המצפים בגליל 20 שנים אחרי. *עיניים בביטחון לאומי*, 6, הקתדרה לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.

זילברברג, ר' 1973. תפרוסת האוכלוסייה בישראל 1948-1972 – תוצאות מדיניות פיזור האוכלוסייה – ניתוח כלכלי. ירושלים: משרד האוצר, הרשות לתכנון כלכלי.

ישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שנים שונות. שנתון סטטיסטי לישראל. ירושלים: הלמ"ס.

ישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2008. מפקד האוכלוסין והדיור 1995. ישראל במפות.

ישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2008. מפקד האוכלוסין והדיור 1995. פרסום 13: אפיון יחידות גיאוגרפיות וסיווגן – לפי הרמה החברתית כלכלית של האוכלוסייה, לוח 1.

ישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2008. רשימת היישובים, אוכלוסייתם וסמליהם. פרסום טכני 76.

מזור, א' 1997. תוכנית 2020 סיכום. חיפה, הטכניון.

משטרת ישראל. 2007. הדוח הסטטיסטי השנתי של תאונות הדרכים והאכיפה של משטרת ישראל. 26.04.2007, www.police.gov.il

סדן, ע' 2005. קשת מדדים של דפוסי התנהגות וביצועים משקיים במגזר הלא-יהודי במדינת ישראל. ביטחון לאומי, 4, 123-136.

סדן, ע' 2007. מדינת תל אביב חלק ב', תוכנית משודרת בערוץ האקדמי, תאריך ההקלטה 1.7.2007 actv.haifa.ac.il

סופר, א' 1999. קריסת המערכות בישראל ובמרחב הסובב אותה, אסטרטגיה רבתי לישראל. דיונים בביטחון לאומי, 14, מרכז בגין-סאדאת, אוניברסיטת בר-אילן.

סופר, א' 2000. היבטים גאודמוגרפיים בהסדרים. כנס הרצליה.

סופר, א' 2001. איכות הסביבה וביטחון לאומי. ביטחון המכללה לביטחון לאומי, 1. עמ' 165-183.

סופר, א' 2002. הפריסה העירונית המודרנית – שינוי פני המערכה. מערכות, 2-14, 384.

- סופר, א' 2005. דמוגרפיה וטריטוריה – גורמים מרכזיים ביחסי יהודים-ערבים. בתוך: י' רייטר (עורך), *דילמות ביחסי יהודים – ערבים בישראל*, 116-136, תל אביב: שוקן.
- סופר, א' וי' ביסטרוב. 2004. *ישראל, דמוגרפיה 2004-2020 לאור תהליך ההתנתקות*. הוצאת הקתדרה לגאואסטרטגיה ע"ש ראובן חייקין, אוניברסיטת חיפה.
- סופר, א' וד' לן. 2001. *גאוגרפיה של המזרח התיכון, תמורות לקראת המאה ה-21*. תל-אביב: עם עובד.
- סמוחה, ס' 1993. שסעים מעמדיים, עדתיים ולאומיים ודמוקרטיה בישראל. בתוך: א' רם (עורך), *החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים*, 172-203, תל אביב: ברירות.
- סמוחה, ס' 2005. למען אוטונומיה תרבותית לערבים בישראל, *דו-עט: עיתון יהודי-ערבי*, 5, 7.
- פורטנוב, ב' וא' אראל. 2003. *פערים בין-אזוריים בישראל: נתוני מפקד האוכלוסין והדיוור לשנים 1948-1995*. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- פלוג, ק' ונ' קסיר. 2001. על עוני, עבודה ומה שביניהם, בנק ישראל, מחלקת המחקר. *סדרת מאמרים לדיון*, 2001.08.
- עיריית תל אביב-יפו. 2002. *פרופיל העיר, התכנית האסטרטגית לתל אביב-יפו*.
- קיפניס, ב' 2005. הגאוגרפיה של בעלי המאה ובעלי הדעה – תל אביב רבתי כעיר עולם. *אופקים בגאוגרפיה*, 64-65, 275-292.
- רביד, י' 2001. *הפליטים הפלסטינים, עיונים בביטחון המזרח התיכון*. מרכז בגין סאדאת, אוניברסיטת בר-אילן.
- Castells, M. 1996. *The Rise of the Network Society*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Gradus, Y. 1996. The Negev desert: The transformation of a frontier into a periphery. In: Y. Gradus and G. Lipshitz (Eds.), *The Mozaic of Israeli Geography*, 321-334, Beer-Sheva: Ben-Gurion University of the Negev Press.

Lipshitz, G. 1996. Core vs. periphery in Israel over time: Inequality, internal migration, and immigration. In: Y. Gradus and G. Lipshitz (Eds.), *The Mozaic of Israeli Geography*, 13-28, Beer-Sheva: Ben-Gurion University of the Negev Press.

Kipnis, B. A. 2005. The spatial agglomeration of a knowledge-based economy and the elite: Tel-Aviv on the verge of being a full-scale world city. *GaWC Research Bulletin*, 163, GaWC, www.lboro.ac.uk/gawc

OECD Employment Outlook. 2004. Statistical Annex. Paris: Organization for Economic Co-operation and Development. p. 294

מקורות באינטרנט

אדם, טבע ודין. 2005. www.yarok.org.il

החברה להגנת הטבע. 2005. www.teva-tlv.org

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2005. www.cbs.gov.il

המשרד להגנת הסביבה. 2005. www.sviva.gov.il

נספחים

נספח 1 בכנס הרצליה הוכרז רשמית על הקמת מדינת תל אביב

מאת: ארנון סופר

כנס הרצליה שהתכנס זה הפעם השמינית בהרצליה (ינואר 2008) משקף את כל הרעות החולות שתיארנו במסמך זה. חברו כאן הון תל אביבי עם תקשורת תל אביבית, שיחד מכתבים את סדר היום התל אביבי (=הלאומי). חיבורם של אלו אל הרצליה נעשה באמצעות עבודה מבריקה, "כאילו אקדמית", בידי אמרגן מוכשר. בלית ברירה, חוברת המנהיגות הפוליטית הישראלית אל התקשורת, ההון והאכסניה, ואלו מובלים לאן שיובילו אותם – במקרה זה הישר אל מלון על חוף ימה של תל אביב-הרצליה. בכך בגדו הפוליטיקאים שהשתתפו בכנס זה בבירת ישראל החולה, הזקוקה נואשות לסיוע, ואפילו תדמית, בזלזלם בשוליים הלאומיים ובעצם – באתיקה ובציונות.

הכנס מחקה את כנסי דאבוס (בשווייץ האלפית), לשם מתקבלים לא לפני ששילמו 25 אלף דולר (ב-2001) מאות מעשירי העולם עם תוספת נופך של אקדמאים המקנים לכנס צביון של "רצינות" (אלה באים בחינם) וידוענים מהתקשורת הבינלאומית, כמו אופרה ווינפרי וחבריה. לתערובת מעניינת זו מצטרפים ראשי מדינות העולם, וכמובן, הכול מתוקשר להפליא.

חבורה זו יושבת בבתי המלון של דאבוס כשבוע, אנשיה אוכלים ארוחות פאר ומקנחים בשוקולד הטעים ביותר שיוצר אי-פעם (כותב המסמך הוזמן לשם ב-2001), ומדברים על אפריקה האומללה, על החלכאים והנדכאים וכיצד מביאים להם מזון. בתום החגיגה חוזרים אילי ההון למשרדיהם חובקי העולם, מהרהרים בשאלה כיצד להיטיב לנצל את צבא העבדים הגדול ביותר בהיסטוריה ומורידים את העולם השלישי עוד שלב בסולם הייאוש (קוראים לזה גלובליזציה!).

ואולם, יש לציין, מארגן האירוע, הבא ממרכז הכוח השוויצרי בציריך, דואג שהכנס ייערך במרכז האלפים המושלגים בשוליים הלאומיים והחלשים של שווייץ (הכנס נערך תמיד בסוף ינואר!).

כנס הרצליה אימץ את כל כללי דאבוס כולל תאריך האירוע אך לא עת עניין השוליים התערובת האנושית בהרצליה משלבת בעלי הון עם תקשורת תל אביב רדודה ועצלה שמשכנה בתל אביב ושלעולם לא תרחיק לכת עד ירושלים, כרמיאל, שדרות, חיפה

ובאר שבע, עם אוסף של ראשי מפלגות ואישי מפתח אחרים. כמובן, גם כאן לא נעדר הפן האישי של האמרגן ה"אקדמאי" המזמין את חבריו הפוליטיקאים לשאת את דברם.

סדר היום בכנס הרצליה מרתק. הבוקר מתחיל עם אישיות חשובה, אחריו מתקיימות שתיים שלוש ישיבות של כלום על כלום עם כותרות נהדרות, בתנאי שהדוברים שילמו הון עתק להופעה של חמש שש דקות. לקראת הצהריים מופיעה אישיות חשובה נוספת, שירדה מבירת הצללים של ישראל לחוף ימה של הרצליה, ואחרי כן מגישים ארוחה נאה למוזמנים על חשבון משלם המסים (שהרי משרדי החוץ, הביטחון, הסוכנות היהודית, קרן קיימת לישראל, המועצה הציונית וגופי ציבור אחרים שילמו גם הם בעבור הצגה זו).

אחרי ארוחת הצהריים שוב מתקיימות שתיים-שלוש ישיבות של כלום על כלום, ושוב מגיחה מבירת הצללים אישיות פוליטית חשובה, וסוגרת את היום. והאומה כולה במתח, הרחובות ריקים מאדם, כי מר פלוני יישא היום את "נאום הרצליה" שלו ויאמר את הדברים הגורליים ביותר לאומה החולה. היכן? לא בכנסת חס וחלילה, לא בירושלים, חס ושלוש, אלא במדרון הפונה אל הים תיכון, במרכז הליבה התל אביבית. אין בושה ואין כלימה והכול מותר. **במילים אחרות, מלון דניאל הוא הוא הפרלמנט של מדינת תל אביב, וכל סיפורי כנסת ישראל בעיר השכוחה שממזרח לקיבוץ מעלה החמישה הם פארסה. בבורותם הבלתי נסלחת, פוליטיקאים ומנהיגי ציבור שירדו למלון דניאל אפילו אינם מבינים במה פשעו!**

האם עיתונאי תל אביבי ייסע עד לכנסת או לבנייני האומה (למרות שהם במערכה של העיר) כדי לשמוע דברים בכנס זה או אחר? האם מישהו יכול לדמיין את הכנס הזה נערך בכרמיאל, בצפת, בדימונה? האם העיתונות תגיע לשם? האם הם יודעים בכלל היכן הן דימונה או כרמיאל? האם פוליטיקאי רציני מגיע לעיירות שכוחות-אל אלו? וכמה מעשירי סביון, הרצליה פיתוח, רמת השרון וצפון תל אביב יטריחו עצמם להגיע לשם? הצחקתם אותי! מכיוון שהכנס מתקיים בהרצליה וסדר היום נקבע על ידי אמרגן תל אביבי עבור עשירי תל אביב ופוליטיקאיה, בגיבוי התקשורת התל אביבית הסמוכה, הרי גם סדר היום הוא תל אביבי ומיועד לתל אביבים. בכנס 2006 היה חידוש מרענן: למעוניינים נערך סיור לשוליים הלאומיים (מכיוון שכנס שדרות "גנב" את הנגב לאמרגן הנ"ל, הוא בחר בגליל, ללמדך שהוא רגיש מאוד לשוליים הצפוניים). מה עושים? אני קורא את לוי"ז יום הסיור לגליל – נסיעה לגליל, תצפית נופית כאן ושם, טעימת יינות, קפה ועוגה, לפני כן ארוחת בוקר ואחרי כן ארוחת צהריים, ויאללה,

הביתה, בחזרה למולדת תל אביב! כך שולם המס לפריפריה הישראלית, ושלא תבואו בטענות.

האמרגן של כנס הרצליה נעלב, נפגע והפנים את ביקורתי כלפיו במהדורה הראשונה של מסמך זה. בינואר 2008 בכנס הרצליה השמיני הוא הקדיש יום לירושלים, סליחה, לכנסת. נראה שהעיתונאים לא הגיעו, שכן למחרת היום לא היה הד לדברים שנאמרו שם. מי מימן את הארוחה הדשנה לעשירי העיר בכנסת? מדוע כנס פוליטי של מכון פרטי זכה לברכת הכנסת? מבקר המדינה, אנא תשובתך.

לא האמרגן המבריק ולא כנס הרצליה אחראים לבגידה בשוליים הלאומיים, אך הם דוגמה מצוינת לעיוות שבו אנו חיים.

צר לי לקבוע כי בהופעתם בכנס הרצליה נתנו נציגי משרדי הביטחון, החוץ, ראש הממשלה, הסוכנות היהודית וקק"ל יד לפגיעה במדינת ישראל ובירתה ירושלים לטובת מדינת תל אביב ובירתה הרצליה. יש לי סיבות טובות להרגיש מזועזע!

נספח 2 עיתון "הארץ" – הקלאסיקה של התל אביביות

מאת: ארנון סופר

אם כנס הרצליה אינו מייצג די הצורך את התל אביביות כתופעה-מחלה של החברה הישראלית, בכירי מערכת עיתון "הארץ" משלימים את התמונה של התבוננות בעולם בכלל ובישראל בפרט ממרכז תל אביב ובמרכז תל אביב בלבד, תוך הפגנת בורות ו/או אטימות ו/או תפיסות עולם מעוותות בכל הנוגע לשוליים של ישראל ולגבולותיה.

מכיוון שקוראי עיתון זה הם האליטה התל אביבית (מוזמני כנס הרצליה כקבוצה מייצגת) – העשירים, המנכ"לים, עורכי הדין, רואי החשבון, המפקדים הבכירים, הכוחות היצירתיים – ברוך, שעיתון זה מעצב את תפיסת העולם התל אביבית (ה"ישראלית") בנושאי גבולות, פלסטינים, ערביי ישראל, חברה וכלכלה, חקלאות, הפרטה והון. את שיאי הציניות של תל אביב נמצא במוספים "שמנת", "המרקר", "הדרייבר" וה"דיזייןר" (זוכרים את אליעזר בן יהודה ומלחמתו למען העברית?) ובמידה פחותה במוסף היומי "גלריה", כל זה כמובן בצד מס שפתיים לעניי הארץ, למפלגות השמאל ולעם הפלסטיני הנערץ! חובת ההוכחה לדברים קשים אלה – עלי.

בכתבתו ב-The Marker ב-14.2.06 טוען עומר מואב: "פיתוח הנגב והגליל – מלחמה של המאה שעברה". אני משוכנע, כי מאמר כזה יכול להיכתב רק על ידי מי שאינו מצוי

בנבכי הסכסוך הישראלי-ערבי וגם לא בתהליכים המתרחשים בשוליים הלאומיים של ישראל. אוכלוסיית השוליים הלאומיים נוטשת בכיוון לתל אביב רבתי, ומי שנותר בהם הם בעיקר מוסלמים.

גם אם כל תושבי צרפת יעברו לגור בפריז ובפרבריה, אין סכנה כי שוליה של צרפת יעברו לריבונות אחרת. אצלנו, בשונה מכל מדינה מערבית, אם לא יתגוררו יהודים בשוליים, אזי עלולים השולים הללו להישמט מהריבונות הישראלית ולעבור לידיים אחרות. אנו עדים להתרחשות תהליכי הישמטות כאלה כבר עתה במרחבי הנגב הצפוני ובהרי אום אל-פחם, וגם אירועי אוקטובר 2000 מעידים על כך!

הרעיון של עומר מואב לשמור על גליל ירוק כמרחב טיול עבור תושבי המרכז, ללא צורך בהתיישבות יהודית בגליל, אינו מתאים למציאות שלנו. גם כדאי לזכור, כי תרבות הדיור של המגזר הערבי היא תרבות של בתים פרטיים זוללי שטח, ובהעדר אכיפת חוק ילך הגליל ויהפוך בהדרגה לעיר פרברית גדולה שהירוק נרמס מתחתיה.

ויש פן נוסף לכך: ויתור על פיתוח הגליל והנגב פירושו ויתור על פיזור האוכלוסייה וריכוז האוכלוסייה היהודית של ישראל באזור תל אביב. ריכוז כזה עלול לפגוע קשה באיכות החיים של תושבי גוש דן וידרוש משאבים גדולים לפתרון הבעיות הנובעות ממנו. מבחינה כלכלית עשוי קידום השוליים הלאומיים ופיזור האוכלוסייה להיות פתרון זול יותר!

אפילו ממשלת צרפת, שכאמור אינה מאוימת על ידי הישמטות שטחים מריבונותה, הבינה מזמן כי מדיניות פיזור האוכלוסייה חיונית לשמירת איכות החיים והיא אכן נוקטת מדיניות כזאת!

"בניין מרכז רבין החדש מרשים, אך אינו מתאים לרוחו ולאופיו הצנוע של האיש" – כך טענה העיתונאית אסתר זנדברג אחרי חנוכת "מרכז רבין לחקר ישראל", אבל, שומו שמים, הבניין ממוקם ליד מרכז שירות הביטחון הכללי "מקום ששומר נפשו ירחק ממנו", כדבריה. אני קורא ואינני מאמין: נוער ישראלי מופלא עושה לילות כימים כדי להגן על עיתונאית תל אביבית זו, והיא משווה את מפקדתו לאיזה מרתף של הקג"ב או אולי למשטרה גרועה ממנו במרכז אירופה בימים החשוכים!

רק מי שגר בתל אביב ומוקף במאות אלפי יהודים, שרמת החיים שלו גבוהה כך שהוא יכול "לקפוץ" לגלריה בפריז או בלונדון ומשם לחזור הישר למדינת תל אביב, שהוא בור בענייני הסכסוך הישראלי-ערבי ואטום למציאות, יכול לומר דברי בלע כאלו

ולהפגין אטימות כזאת כלפי מצבה הביטחוני של ישראל.

בכתבה קודמת (26.9.04) מתלוננת זנדברג כי אנו יהודי ישראל מעוניינים ליהד את הגליל (חס וחלילה!), וכי אנו רואים בערביי ישראל איום קיומי. כמה נפלא להתנתק מההוויה היום-יומית בשוליים הלאומיים ולהיות חסיד אומות העולם בתל אביב.

עקיבא אלדר הוא עיתונאי בכיר באותו עיתון, ובשטיפת מוח בלתי פוסקת הוא מגלה לנו, מזווית ראייה כל כך תל אביבית, כי יש פרטנר, יש עם מי לדבר. אין לו שום מושג על פער כלכלי של 1:20 בין היהודי הישראלי לשכנו הפלסטיני מעבר לגדר (בין מקסיקני לאמריקני הפער הוא 1:4 בלבד!). אין לו מושג על הכותל, הר הבית, ירושלים, זכות השיבה, פרוזדורים, "מחיקת" טראומת הנכבה, אי קבלת היהודים למזרח התיכון מסיבות דתיות, חברתיות, לאומיות, כלכליות ועוד. מדי שבוע הוא מספר לנו בעיתונו כי יש פרטנר, כי יש עם מי לדבר! עיתונאי שכנראה אינו מבין מהו הסכסוך, קוסמופוליט תל אביבי המנותק מהגבולות, מהשוליים הלאומיים ומהמתרחש בהם, משפיע בכתבותיו על האליטה התל אביבית ומערבב בעבורה את המציאות עם סיפורים וירטואליים תלושים מן המזרח התיכון. וכך הוא כותב ב-1.7.05 עם פרופ' ישראל בר טל: "באשר לאיום הקיומי על ישראל: זוהי **הפתולוגיה המרכזית של החברה היהודית**" (ההדגשה שלי. א"ס). משפט המעיד על בורות בענייני ביטחון ובהיסטוריה של המאה ה-20 בכלל ושל עמנו בפרט.

וכך מספרים לתושבי מדינת תל אביב על השמנת ועל הכסף, ומדווחים להם כי יש פרטנר ויש עם מי לדבר, ורק אנחנו הרעים מציקים לפלסטינים על לא עוול בכפם, מטרפדים כל ניסיון להגיע לשלום צודק. כך מעצבים את סדר היום הלאומי, ומכאן קצרה הדרך להמליץ על צמצום צה"ל, לדכא את שירות הביטחון הכללי, לוותר על החקלאות (נציגה הקלאסי של הקבוצה הדוגלת במדיניות כזאת הוא נחמיה שטרסלר מ"הארץ" – מדיניות שאם תתממש, תהיה אסון ביטחוני ואסתטי. כלכלן תל אביבי זה אינו מבין כי חקלאות היא עניין כלכלי רק אחרי יתרונותיה הסביבתיים, הביטחוניים, האסתטיים והתרבותיים), וכמובן לוותר על השוליים הלאומיים, שכן בבואנו לשם אנו גורמים עוול לאזרחים שווי זכויות ודורשי טובתנו... בקיצור תנו לנו את תל אביב וחכמיה, והכול כבר יסתדר!

במספר עבודות מחקר שנערכו לאחרונה בישראל נמצא מתאם בין היותך תל אביבי לתחושתך הקוסמופוליטית ולהעדפתך את העיסוק בבעיות חברה, בעוד בקרב תושבי השוליים היהודיים עומדות בראש סדר העדיפויות שאלות הביטחון.

ככה זה כשקרובים לגבולות הלאומיים ולמציאות.

עד כאן הקטע (עם תיקונים קלים) שנכתב במהדורה הראשונה של המסמך, כארבעה חודשים לפני מלחמת לבנון השנייה. כמה צדקנו כשבאנו בטענות על העיורון התל אביבי של המציאות בבקשות לצמצום צה"ל. וכמה צדקנו בביקורתנו החריפה על התקשורת ועל עיתון "הארץ".

ב-9.12.07 התקיימה (בתל אביב) ועידת העסקים לישראל. הוזמנתי להציג בה את המסמך "מדינת תל אביב – איום על ישראל", והופתעתי מהתגובות החמות שקיבלתי ממאות המאזינים. בין היתר אמרתי (עמדו לרשותי עשר דקות) כי תל אביב מייבשת את השוליים וחייבים להחזיר אותה לחיק מדינת ישראל. ב-60 השניות האחרונות אמרתי: "חוץ מזה, התכנסות היהודים לתל אביב תגרום לכאוס תכנוני בעיה, לבעיות סביבתיות, וכבר יש נתונים על תחלואה בעיר". ראש עיריית תל אביב רון חולדאי קם לדבר אחרי ואמר בין היתר: "אם תל אביב לא תתחבר שוב לגליל ולנגב זה יהיה אסון...!", והוסיף כי כראש עיר יש לו בעיות שונות בעיר עצמה, ובתור דוגמה סיפר על חסר בית מבאר שבע שעליו לטפל בו. דבריו הופרעו על ידי כמה צעירי שמאל אנרכיסטי, אך הוא קצר תשואות רבות מן הקהל.

ומה נכתב על פאנל זה בתקשורת תל אביב? "סופר דיבר על מחלות נוראיות ורון חולדאי על ההומלס מבאר שבע". יממה תמימה עסקה התקשורת ב"הומלס" הידוע, ואותי שאלו כמה עיתונאים עילגים על השחין והדבר הצפויים לנו... איש מהם לא הבין שדיברנו על הבעיות הקיומיות של ישראל. אוי לה לחברה שעיתונאים כאלה מכתיבים לה את סדר היום הלאומי.

האם התקשורת בכלל בודקת את עצמה? האם במערכת "הארץ" התקיימה ולו רק ישיבה אחת שעל סדר היום שלה השאלה מה חלקה-היא ברקע שהוביל למשל למלחמת לבנון השנייה? הרי הם אלה שטיפחו את ארגון "ארבע אמהות", הם אלה שנתנו במה למי שטענו שיש פרטנה, שדרשו לצמצם את צה"ל ועוד דברים מסוג זה שחלחלו לאליטה התל אביבית, זו שאחראית לצה"ל, לתקציבו, לרוח הלחימה שלו ולהשתמטות ממנו. אנשי "הארץ" אחראים במידה לא מעטה לאווירה הזוחחה השוררת במדינת תל אביב, בעוד המציאות כה נוראה. אני חוזר ושואל: האם מישהו בעיתון מצא לנכון לדון ולו פעם אחת בשאלות אלו?

דו"ח מרכז אדוה: כל עובד חמישי - מתחת לקו העוני צמיחה לעשירים בלבד

הפערים ממשיכים להתרחב • 60% צריכים לעבוד 12 שנה כדי להגיע לשכר השנתי של מנהל בכיר

ד"ר יצחק ספורטא

המדרינה אשמה

אנחנו נמצאים נבלו של מעגל קסמים כלחי עמו. המדינה מייבשת עם העשירים כדי להוביל את הצמיחה הפנימית. אבל היא לא מוכנה לתת מלגות כדי עוד מדינה לא צריכה, ולכן היא ממשיכה לחזות את העשירים על חשבון החלשים מבלי שיהיו מוכנים להצטרף. חלקם, הדרך ממנה בדיקת את המותג השני הזאת. המדיניות הכלכלית של העשירים האחרונות, ועודבולו כדי האנציה סילבן פילום וביטוח מנהיגות.

בין העשירים לעניים

השכר החודשי הממוצע ברוטו	העשירון
41 אלף שקל	העילון (העשירון)
24 אלף שקל	החשני
18 אלף שקל	השמיני
15 אלף שקל	השביעי
12 אלף שקל	השישי
10 אלף שקל	החמישי
8,500 שקל	הרביעי
7,000 שקל	השלישי
5,000 שקל	השני

מאת דוד רנב, כתבתו לענייני רווחה

הצמיחה הכלכלית המהירה של ישראל בשנים האחרונות הייתה כהרף עין לעשירים - כד עולה מרווח הפערים החברתיים של מרכזי האדוה וליקור הבדלים לשנת 2007. פי ששילוב את המחקר הם הנשנים, העשירים, המרווחים, העשירים והעשירים הפרימיטיביים. הדרך מצב מינו שאלה גדול מרכז המענה ספיריות הממשלה העוסקת בהשגת צמיחה כלכלית מקומית את נישואי הרווחה, הבריאות והחינוך. המדיניות מקומית צמיחה אך גם מרחיבה את הפערים ואת אן השוויון. ישראל נמצאת בשנה החמישית של צמיחה כלכלית רצופה, אך הצמיחה אינה משקפת כלפי מטה והיא גלוח ממוגנת. את מחיר הצמיחה ממשיכים לשלם החלשים, אומר ד"ר יצחק ספורטא, שחיבר את הדו"ח יחד עם אתי קונור-איטא.

מחיר ה עולה שכשנתיים האחרונות העשירים ממשיכים להתעשר - ובגודל הנכסחו הממוצעת של משק בית בעשירון העילון ב-2007 עמדה על יותר מ-10 מיליון שקל לשנה, לעומת 30 אלף שקל בשנה בעשירון התחתון. אמת הסיבות לכך היא הצמיחה בענפי הטכנולוגיה העילית כמו

נספח 4 בורחים מהפריפריה

נוטשים את הגליל | רק 7% מיחידות הדיור נרכשו ע"י יהודים

מגמת הנצעים לא חושנים על הנגב או הגליל, אלא חולמים על "מדינת תל אביב". יילום: זורן מיסין

בורחים מהפריפריה

בנגב ובגליל יחדיו שווקו ב-2007 למגור היהודי 155 יחידות דיור בלבד, לעומת יותר מ-2,700 יחידות במרכז הארץ וירושלים • ב-2001 היווה השיווק בנגב ובגליל כ-43% מכל יחידות הדיור ששווקו בארץ

הפערים לא יורדו עוד - הן ברמות המחיר, רים והן ברמות הביטוחים. ריבוע מרובע כי ב"מדינת ת"א" על הת רמת המרווחים כשנים האחרונות כבי 40%. אשת בממוצע, עדי החיזון מכי ת"א נהג אף הן סליליות מוריים ממוגנת יחד

היהודים מאמינים היום כי הרבה יותר טוב להיות במרכז. מנתוני השיווק של משרד השיכון עולה עוד כי במרכז הארץ שווקו 1,700 יחידות, בעיקר במרחצון וגוריתנה. בי ירושלים שווקו 1,031 יחידות, ממוגנת

שיווק יחידות דיור ב-2007

מספר יח"ד	אזור
1,700	מרכז הארץ
1,031	ירושלים

לום עתידו בעוד שנתים. על פי נתונים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והשל הברית צמחה, הברית הקורים של הירוש לעומת הגליל ועל הממוגנת הנהיגית לישאר, תמכר כי אשוקיק דוד 58.1% מתיכום הגליל בני מיטשים לעומת

מאת עופר פטוסטוב

רק 40 יחידות דיור שווקו בשנת המלפת בגליל למגור היהודי לעומת 560 יחידות דיור למגור הערבי. כך עולה מנתוני השיווק הרשמיים של

נספח 5 ירידה חדה במכירת דירות בפריפריה מאז 2001

3 כלכלה

ירושלם ארשת | 10 באוגוסט 2007 - 30.12.2007

עוברים למרכז | הישראלים קונים פחות דירות בפריפריה

ירידה חדה במכירת דירות בפריפריה מאז 2001

מכירת הדירות למגורים בגליל, כנגב ובחיפה מהוות כיום כ-17% מכלל הבנייה בארץ, לעומת 46% ב-2001 • בקרוב ייערך ריון כממשלה במטרה להחזיר את מענק "סיוע המקום" לרוכשי דירות בפריפריה

מאת עופר פטרסנוב

ירידה חדה במכירת דירות מגורים בגליל כנגב ובחיפה. מתנוע משדר היטות עולה כי בשנת 2001, הוזר הבנייה באזורי אלה כי 46% מכלל הבנייה בארץ, לעומת 17% בלבד כיום. נתונים אלו יועלו בקרוב בי שיבת המשלטה במטרה למסד ולהחזיר את מענק "סיוע המקום" לרוכשי דירות בפריפריה - סולר לו מתנגדים במשדר הארצה.

באוגוסט הופה החיזוי גרסה השנה ירידה של 58% במכירת הדירות לעומת 2006. בגליל הייתה ירידה של 27%, ובירדן הארץ הייתה עברה על 18%. ענב מכירת הדירות השנה "פריפ" ריה מ-1995 ועד 1999 ענב על 12,495. דירות בכל שנה לעומת זאת ב-2007 ובמרכז רק 5,620 דירות, אגב מדובר בעלייה של 4% בלבד לעומת 2006, אך מדובר בעלייה מלאכותית משום שהחזיר

מדועין בכללת בנייה הוזר וחס גרסה עלייה של 89% במכירת הדירות בשנה החלפה. הצניחה הגדולה בבנייה החלה לעשה בשנת 2006, מאז גרסה ירידה שימית במכירת דירות בפריפריה. ב-2006 נבד כדו כ-6,250 יח"ה לעומת ממוצע שנה של כ-12,495 יח"ה בשנים 1995-1999.

ביואר נובמבר 2007 נמכרו במודיעין 889 יחידות ב-600 יח"ה ששווקו בסוף 2005, ומכירתן התבצעה בעיקר במהלך 2007

"מבצע פרטנטי" בשנת 2001, שדועיק מענקים והלוואות מסוכסכות בחיפה ובאום במיוחד לרוכשי דירות, עזר זגנית את קצב היוריד, אך אך ודושה

והחריפה לאחר כשנתיים. למד של ולה ירידה של כ-25% לעומת שנת 2005, או נמכרו כ-4,540 יחידות ריה ותנאים לרוכשים "בואר נובמבר 2007 מצביעים על עלייה בחיפה המכר רות של דירות הרשה בפריפריה לעו מת 2006, לכ-302 יחידות ריון בממוצע חודשי, או מדובר בעלייה קלה בלה. בחדש ספטמבר השנה נרשמו פריפריה מכירת נמוכות במיוחד שהתכנסו 2083 יח"ה, ואת בעיקר בשל תקופת התנאים באוקטובר עלה היפ המכירות החריש לרמה של 276 יח"ה - נמד במקצת מהממוצע בשנת 2006. בחודש נמכרו גרסה עלייה גברת בחיפה במודיעין ובירושלם.

שנשו יחסי במודיעין

ביואר נובמבר 2007 נמכרו במודיעין 889 יחידות ריה. הסיבת היצע של 600 יח"ה ששווקו בסוף 2005, וכי

רתן התבצעה בעיקר במהלך 2007. בשנת 2006 גרסה האטה היחידה במכירת דירות בעיר מודיעין, או נמכרו כדו 102 יח"ה בחדש ב-2005, 1151 יח"ה בחודש בשנים 2003-2004. הגדול החריש במכירת דירות בניו דיעין באוגוסט ונומכר בלס בעיקר הסיבת האפשרות לבנייה במכירותו הרבו לרכוש דירות שניתנות לאלום עוד לפני תחילת שנת הלימודים, ששבר הפציה שהוקד רכיבת דירות בשלבי דיעין לחל אביב, סמפנסט שמעמעות את משר הגרמה בין החרים, ופחוחו של כחמש עוראלי. מכרם תיעד תז-פה במזרם החרים. בתים עוראלי יכלו מרכז קניות ענק בניוני מגורים ומשרדים, ותנת הרכבת מודיעין מרכז ותנת אוטובוסים לקויים מנימים וכך עורבים.

קריית שמונה: 125 דונם לתעשייה שוקו ב-2007

אחרי ארבע שנים המתנה, שוקק בשנה החילוף 125 דונם לתעשייה בקריית שמונה. לבי רות המחירים הולכים, התקטנו עד עמקיו כער הצפונות לשות קרקע לתעשייה. דונם לתעשייה שוקק השנה תשרית עלות מיתוח של 38 אלף שקל וממחר אספי כסיום מתוכננים לתום אלפי מ"ר של סכני תעשייה. מחיר השכיר דונם עומד על 2 דולרים למ"ר לחודש. כנסת "הקו בעיר פ" על קוסטנטינו על שנה של 25 אלף מ"ר ומשעל עיקמות מחירם הצניחה והמזרח ישראלי על 15 דונם. מנהלת התעשייה המשותפת של לגליל העליון וקריית שמונה, שסוקות את התקדמות והמקמה עליידי משדר התעשייה והמקמה קטייה "בזכות הפחתת אגרת הפ" תוח 190 אלף שקל ל-38 אלף שקל והאגרת היטות גבולות הלי בארץ תעשייה. המשרדה כ-2008, רה למוק היפיק דומה של קרקע" הנה לבי דירות למגורים בקריית שמונה מחיר ממוצע לדונם 1 דורים בעיר עומד על 45,740 אלף דולה, לרית 4 דונם תחילה 33 אלף דולה ורול ממחר ממוצע של דירות (חדרים עשירי להגיע לכ-100 אלף

פרופסור ארנון סופר ראש קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה
באוניברסיטת חיפה, ועומד בראש המרכז למחקר של המכללה
לביטחון לאומי.

יבגניה ביסטרוב מוסמכת בגאוגרפיה ולימודי סביבה, עוזרת מחקר
בקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטת חיפה.